

וולפגאנג ביאלס

האתיקה הנאצית: מבצעי פשעים שמצפונם נקי

מאמר זה דן ברציונל של האתיקה הנאצית ובהתניה המוסרית של מבצעי פשעים נאצים. התניה זו נועדה לפתח מעין "מצפון אתני" – מצפון המוגבל במחויבויות המוסריות רק לבני קהילת הגזע הנאצית. המאמר משחזר כיצד התהפכה האתיקה האוניברסלית של ההומניזם על ראשה והוחלפה באתיקת גזע סלקטיבית ובדלנית ובשיקולים המעשיים של תורת השבחת הגזע ופוליטיקת ההשמדה על בסיס גזע. ערכים מסורתיים בכל האמור בחיי אדם, המבוססים על הרעיון של ערכם המוחלט, הוחלפו בהבחנה בין חיים שראוי לקדם לבין חיים שאינם ראויים לחיות. המאמר מראה כיצד הפכו גרמנים רגילים למבצעייהם מרצון של מעשים פליליים ובלתי מוסריים, ולא שהם פעלו מתוך חוסר אוריינטציה מוסרית, ואף לא מתוך מודעות שמה שהם עושים מגונה מבחינה מוסרית. הם ביצעו פשעים במצפון נקי והיו משוכנעים שההשפלה, הרדיפה, ההגליה ולבסוף רצח היהודים היו הדבר הנכון לעשותו.

מילות מפתח: גזע, אתיקה, תורת השבחת הגזע והמתת חסד; מבצעי פשעים נאצים; התניה מוסרית; אנטישמיות.

המוסריות הנאצית החדשה: אתיקה המבוססת על גזע

רוב הגרמנים היו חסידי הנאציזם, בין מפני שהיו שותפים לאידאולוגיה הנאצית ובין משום שבמלאם במהימנות חובות מקצועיות, שהיו לכאורה נטולות בעייתיות ולא פוליטיות, תמכו למעשה במדיניות הנאצית. גם אם היו אדישים לאידאולוגיה הנאצית ולא אתיקת הגזע הנאצית, הם היו מסוגלים לתמוך במלוא מרצם בסדר היום שלהן.¹ המצפון הנקי שהפגינו מרבית מבצעי הפשעים הנאצים מטריד. אבל לא רק

1 Peter Fritzsche, *Life and Death in the Third Reich*, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press (2009), pp. 25-38; Detlev J. K. Peukert, *Inside Nazi Germany: Conformity, Opposition, and Racism in Everyday Life*, Binghamton: Yale University Press (1989); Ian Kershaw, *Hitler, the Germans, and the Final Solution*, Binghamton: Yale University Press (2009), pp. 119-236; Eric Johnson, *Nazi Terror: The Gestapo, Jews, and Ordinary Germans*, New York: Basic Books (2000); Robert Gellately, *Backing Hitler: Consent and Coercion in*

מבצעי פשעים שהאמינו בהשקפת העולם (Weltanschauung) הנאצית, אלא גם ״רוצחים מאחורי שולחן״ ומבצעי פשעים שהיו אדישים מבחינה פוליטית התעקשו שמה שעשו היה נכון, נחוץ, דרוש מבחינה מוסרית והולם את המצב. למי שהיו מעורבים בהצדקה האידאולוגית, בפופולריזציה באמצעות תעמולה, ביישום הפוליטי, בתמיכה הלוגיסטית ובמימוש המיידי של מדיניות הגזע הנאצית, היה חשוב להיראות נטולי מניעים אנוכיים וראויים לגינוי. פוליטיקת הגזע הוצדקה כאמצעי נחוץ להדיפתה של סכנה ל״קהילת העם״ (Volksgemeinschaft) באמצעות חיסולם של טפילים יהודים שניזונו מן העם הגרמני. כך היו מבצעי הפשעים פטורים מחששות מוסריים ומאמפתיה אנושית כלפי קרבנותיהם, משום שהצדיקו את מדיניות הגזע.²

החברה הנאצית הייתה עמוסת משמעויות מוסריות, והאידאולוגים הנאצים השתמשו בטיעונים מתחומי ההיסטוריה, חוקי הטבע, גזע, מדיניות אוכלוסין, היגיינה לאומית וביולוגיה, כדי להצדיק אתיקה נאצית מקורית. השילוב של כל הטיעונים הללו היה אמור להעניק למדיניות הגזע הנאצית בסיס הסתמכות מדעי, שבאמצעותו תוכל לטעון לא רק לסבירות, אלא לראיות אמפיריות. בהתבססה על אבחון של משבר קטלני במוסריות הבורגנית, פיתחה האידאולוגיה הנאצית חזון של מוסריות חדשה שתתעצב באמצעות ההתניה המוסרית של האדם החדש.³ כמוסריות מודעת, היא לא התיישבה עם מוסריות אדישה לענייני גזע שניסתה להגן על החלשים והנוזקים מפני פלישתם של החזקים. את האטיקה האוניברסלית האדישה לגזע, שהתבססה על אמפתיה וצדקה בלא תנאי כלפי כל בני האדם, יהיו מאפייניהם התרבותיים או האתניים אשר יהיו, החליפה מוסריות זו באטיקה הסלקטיבית של עליונות ונחיתות גזעית. אתיקת הגזע הוקירה את השיוך לגזע הארי על חשבון השיוך למין האנושי, והתנגדה לרחישת רחמים מוגזמים כלפי החלש, הלוקה בנפשו והחולה הסופני, כפי שרחשה לטענתה האטיקה הנוצרית בהשפעת היהדות.

Nazi Germany, Oxford: Oxford University Press (2002); David Bankier, *The Germans and the Final Solution: Public Opinion Under Nazism*, Oxford: Blackwell (1996)

Jonathan Littell, *The Kindly Ones: A Novel*, New York: Harper Collins (2009); Ernst Klee, Willi Drensen, and Volker Riess (eds.), *The Good Old Days: The Holocaust as Seen by Its Perpetrators and Bystanders*, Old Saybrook: Konecky and Konecky (1996); Raul Hilberg, *Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish Catastrophe, 1933–1945*, New York: Harper Collins (1992)

Gretchen E. Schafft, *From Racism to Genocide: Anthropology in the Third Reich*, Champaign: University of Illinois Press (2007); Geoffrey Campbell Cocks, *The State of Health: Illness in Nazi Germany*, Oxford: Oxford University Press (2012), pp. 45-58
 Erich Jaensch, וכן: Herbert Graf, *Der neue Mensch im neuen Staat*, Berlin: P. Schmidt (1934)
Der Gegentypus. Psychologisch-anthropologische Grundlagen deutscher Kulturphilosophie, ausgehend von dem, was wir überwinden wollen, Leipzig: J. A. Barth (1938)

המוסריות הנאצית החשיבה עצמה "מוסריות אדונים", שבד בכד עם חוק הבכרה הטבעית אכפה את זכויות החזק. היא התימרה לפעול על פי חוקים נצחיים של הטבע והחיים – חוקים שיעילותם נבלמה על ידי מוסריות יהודית-נוצרית רבת עוצמה של שוויון ואנושיות, אשר דגלה בערכים אוניברסליים ובה בעת התעלמה מן ההבחנה בין חיים עליונים לבין חיים נחותים. במיוחד דגלה המוסריות הנאצית בחוק הבכרה הטבעית – חוק ששימש הצדקה להתערבות ביסודות הביולוגיים ובתנאים התרבותיים של חיי אנוש למען שלמות גזעית.⁴ בהיותה גרסה גזענית-אידאולוגית של הנדסה חברתית, ניסתה המוסריות הנאצית להתאים את ההיסטוריה והתרבות ליסודות הטבעיים והביולוגיים שלהן, כך שיהיה אפשר למחות חיים נחותים, כפי שהטבע היה עושה לבטח בשל חולשתם האינהרנטית של חיים כגון אלה.

האנושות החדשה שהאידאולוגים הנאצים קיוו לממש, הייתה אמורה להיות משוחררת מן הכבלים המוסריים שהטילו קודם לכן אמונות דתיות, ולצורך עיצוב העולם תהיה מסוגלת להפעיל כוח בלתי מוגבל למעשה. הנטורליזם הביולוגי הגזעי קבע שבני אדם הם כלים בידיהם של עקרונות נעלים יותר וצמצם אותם לכדי חברי גזעים שנידונו להשמדה (אם במקרה היו יהודים) או שיועדו למשול בעולם (אם, כמו הגרמנים, היו בני הגזע הנורדי). מה שבני אדם אלה התכוונו לעשות נחשב רק אם עלה בקנה אחד עם שיוכם הגזעי, וכפרטים נחשבו כפופים להיסטוריה, לאומה, למפלגה או לפיהרר, ובמטרותיו של זה היו אמורים לתמוך.⁵

את המוסריות האדישה לגזע, הבורגנית-נוצרית, שנחשבה אחראית להחלשת האורגניזם הלאומי, יחליף הומניזם ביולוגי הולם מבחינה גזעית. מצד אחד החזיקו הנאצים בהשקפת עולם אתית לכידה, שנבדלה מן האתיקה ההומניסטית המוסרית וגרמה להם לטעון לנתק רדיקלי מן ההומניזם האוניברסלי, ומצד אחר ניסתה השקפת עולם זו להפוך כמה מן הערכים ההומניסטיים הללו, כגון כבוד האדם, צדקה וטובת הכלל המבוססת על הדדיות, לחלק מן המסגרת האתית הגזעית-ביולוגית שלה עצמה. בתוך כך נטען שהגזע הנורדי נועד מראש להוות התגשמות של הומניזם אשר ישחרר את ההומניזם מהגזמות שנובעות מאדישות לגזע ויציב אותו על יסוד ביולוגי ראוי.⁶

4 Detlev J. K. Peukert, *Volksgenossen und Gemeinschaftsfremde. Anpassung, Ausmerze und Aufbegehren unter dem Nationalsozialismus*, Köln: Bund (1982)
 Detlev J. K. Peukert, "Die Genesis der Endlösung aus dem Geiste der Wissenschaft", in: Forum für Philosophie (eds.), *Zerstörung des moralischen Selbstbewusstseins: Chance oder Gefährdung?*, Frankfurt a. M.: Suhrkamp (1988), pp. 24-48

5 Wolfgang Bialas, "Der Nationalsozialismus und die Intellektuellen. Die Situation der Philosophie", in: Wolfgang Bialas and Manfred Gangl (eds.), *Intellektuelle im Nationalsozialismus*, Frankfurt a. M.: Peter Lang (2000), pp. 13-50

6 Alfred Bäumler, "Der Kampf um den Humanismus", in: Bäumler, *Politik und Erziehung. Reden und Aufsätze*, Berlin: Junker & Dünhaupt (1937), pp. 57-58

אתיקת הגזע ניסתה להפוך את הגרמנים לעם שהדחפים והאינסטינקטים הקיומיים ביותר הם המניעים אותו.⁷ אילו הניחה שכל בני האדם שווים, הייתה הנחתה מנוגדת לטבע. אין אנושות, יש רק בני אדם יחידאיים ממגוון רקעים, ורעיונות אוניברסליסטיים ינחלו תמיד כישלון בעימות עם חוקי הטבע של דם וגזע.⁸ אדישות כלפי שאלת הגזע נחשבה מסוכנת עד מוות, משום שבסופו של דבר היא עלולה להביא להשמדת הגזע הנורדי. על פי ארנסט קריק (Kriek), מושג הגזע העמיד בסימן שאלה את ההנחה המסורתית בדבר אחדות המין האנושי, בכך ששאל: "מה חשוב יותר, מה שמשותף לכל בני האדם או שיוכם הגזעי המעניק קדימה להבדלי הגזע ביניהם?"⁹ מובן שהעדיפות ניתנה לשיוך הגזעי ולניגודים שלא היה אפשר ליישבם בין בני אדם ממקורות גזעיים שונים.

בעקבות ניסיונם של הנאצים להחיל את אתיקת הגזע, לא הוחלו עוד אמות המידה המוסריות על כל בני האדם, אלא רק על מי שהשתייכו לקהילה של הגזע הנורדי העליון. הבחנה ברורה בין "אנחנו" ל"הם", בין מי שמשתייכים ומי שלא, המירה את האטיקה האוניברסלית באטיקה גזעית סלקטיבית, שהפלתה בין חברי גזעים נחותים ועליונים. מאחר של"אנושיות" ול"גזע" היו יומרות סותרות לתקפות אוניברסלית, הם נחשבו למושגים מנוגדים זה לזה. ומאחר שהשגת פשרה בין שתי מערכות הערכים האוניברסליות הללו הייתה בלתי סבירה בעליל, הרי הבחירה בתפיסת הגזע, מעצם טיבה, משמעה היה החלטה מנוגדת לעקרון האנושיות בלא תנאי, ולפיכך היה אפשר לקבל את עקרון האנושיות רק כל עוד לא גרע מאיכות הגזע. זכויות אדם לא היו אוניברסליות והיה ניתן להעניקן רק לחברי "קהילת העם".¹⁰ שלא כפי שטען ההומניזם הליברלי, בני אדם לא היו זכאים לזכויות אדם מלידה, אלא רק מכוח ערכם הביולוגי הגבוה.¹¹ הגרמנים היו אמורים להקשיב למצפונם ולאיינטואיציה המוסרית שלהם, לבטוח בכוח השיפוט שלהם ולהעניק לכבוד האדם את המרחב היאה לו. אלא שלמעשה היו אמורים לציית לצו מצפונם הגזעי, לאינסטינקט הגזעי שלהם ול"כוח השיפוט של הדם"

Walter Gross, "Nationalsozialismus und Wissenschaft", *Nationalsozialistische Monatshefte* 7
.154 (1943), 4, p. 20

ש. 8

.Ernst Kriek, *Mythologie des bürgerlichen Zeitalters*, Leipzig: Armanen Verlag (1939), p. 79 9

Daniel Levy and Natan Sznajder, "The Institutionalization of Cosmopolitan Morality: The
Holocaust and Human Rights", *Journal of Human Rights* 2 (2004), pp. 143-157 10

Kurt Hildebrandt, *Norm, Entartung, Verfall, Bezogen auf den Einzelnen, die Rasse, den Staat*, 11
Berlin: Verlag Die Runde (1934), p. 276; Gerhard Hennemann, *Grundzüge einer deutschen
.Ethik*, Leipzig: Klein, (1938), p. 69

שלהם,¹² על מנת לחיות חיים של כבוד גזעי המוענק רק לבני הגזע הנורדי – בני האדם היחידים שהיו חשובים להם ושהגרמנים חשו אחראים להם.¹³

לאנשי ס"ס נאמר כי מתן זכויות אדם לכול יהווה קידום חסר אחריות של החלשים על חשבון החזקים. אנשי ס"ס אומנו במיוחד להתעלם מרגשותיהם האישיים, להתכחש להם ולהתגבר עליהם, כשאלה לא התיישבו עם גישות שהיו אמורים לפתח כדי למלא את חובותיהם כחיליים פוליטיים או לוחמי גזע.¹⁴ כדי לעורר באנשיו את הרושם שהוא אכן מודל לחיקוי הממלא את חובתו בלא תנאי, התעקש רודולף הס (Höss), מפקדו של מחנה אושוויץ, להחניק את כל רגשות הרחמים האנושיים כאשר ניצב מול אמהות עם ילדיהן, הצוחקים או הנוכחים, בדרכן אל תאי הגזים.¹⁵ כאשר רגשות כאלה איימו לשבש או להאט את תהליך ההשמדה, היו מבצעי הפשעים מזכירים לעצמם למי עליהם להעניק את רגשי האנושיות שלהם. כל עוד הייתה להם הזדמנות להביע רגשות כלפי רעיותיהם, ילדיהם, קרוביהם ואחרים בקרבתם, כדי שיוכלו להיות בעלים טובים, אבות אוהבים וחברים נאמנים, יכלו לנהל חיים כפולים כרוצחים חסרי רחמים ואנשים הגונים.

התנועה הנאצית התימרה להיות מחויבת לקדושת חי אנוש ולהסנינותם המקודשת, מה שלא מנע ממנה להשמיד בשיטתיות חיים לא ראויים מבחינה גזעית וביולוגית.¹⁶ הגזע הנורדי תבע לעצמו מנהיגות מוסרית בשם ההומניזם הגזעי, והאטיקה הנאצית דחתה כל מערכת ערכים אוניברסלית שהקיפה את כל העמים והגזעים, ובמיוחד את הרעיון של זכויות אדם אוניברסליות.¹⁷ תחת זאת היא ביססה את הצידוק האולטימטיבי שלה על ערכו של הגזע. ההצדקה שבני האדם אינם שווים ואינם שווים ערך, אלא עליונים ונחותים, לפי שיוכם וערכם הגזעיים,¹⁸ הביאה להנחה שאי-השוויון האנושי הוא עובדת

- Walter Gross, "Die ewige Stimme des Blutes im Strome deutscher Geschichte", *Ziel und Weg*, 10 12
(1933), pp. 257-260.
- Walter Gross, "Unsere Arbeit gilt der deutschen Familie", *Nationalsozialistische Monatshefte* 13
9, 107 (1939), pp. 99-106.
- Claudia Koonz, *The Nazi Conscience*, Cambridge and London: Harvard University Press (2005), 14
Andre Mineau, *Operation Barbarossa: Ideology and Ethics Against Human* וכן: pp. 221-252
Dignity, Amsterdam, New York: Rodopi (2004), pp. 65-92.
- Martin Broszat (ed.), *Kommandant in Auschwitz. Autobiographische Aufzeichnungen des* 15
Rudolf Höß, München: Deutscher Taschenbuch Verlag (1996), p. 198
Steven Paskuly (ed.), *Death Dealer: The Memoirs of the SS Kommandant at Auschwitz*,
Rudolph Höss, Buffalo: Prometheus Books (1992).
- Gerhard Wagner, "Rasse und Volksgesundheit", *Ziel und Weg* 4, 18 (1934), 675, p. 683 16
- .5, Hennemann, *Grundzüge einer deutschen Ethik* 17
- 18 "Was ist Sozialismus?" *SS-Leithefte* (BA NS 31/421) 116

טבע, ואילו קבלתו של השוויון מנוגדת לכאורה לחשיבה הביולוגית.¹⁹ מכאן, שמושג הצדק הנאצי לא הבטיח את אותו הדבר לכולם, אלא "לכל אחד את שלו".²⁰

בשל הסימביוזה בין האידאולוגיה לאטיקה נחשבה שנאה גזעית לעניין של הגינות.²¹ על פי אידאולוגיית הגזע שלהם, ביקשו הנאצים ליצור סדר עולמי חדש ולו מרכז ארי מטוהר מכל היסודות המאיימים והמחלישים. הם הבהירו היטב שבסדר החדש, הנתון לשליטת ארים, אין מקום ליהודים. והתברר שהנאצים היו מוכנים לנהוג במי שלא השתייכו ל"קהילת העם" לא רק כמו באזרחים מסוג נמוך, אלא כמו ב"תת-אדם" (Untermenschen) – נחותים. הם לא הסתפקו באיומים באמצעות רטוריקת השמדה תוקפנית, אלא הפכו רטוריקה זו לפוליטיקת השמדה שיטתית.²²

המוסריות הנאצית נהגתה כאטיקה פרוצדורלית של מידות טובות.²³ היא שילבה מידות טובות מוחלטות, שתבעו צייתנות בלא תנאי, עם גישת הנדסת אנוש, והמירה אינטואיציות המבוססות על שכל ישר בקטלוג אידאולוגי של מידות טובות וצווים. הנאצים ניסו להחליף את הסדר המוסרי הבורגני, המיושן לכאורה, בסדר חדש, שיתבסס על שיקולי גזע. הערכת הערכים מחדש על ידי הנאצים לא הצטמצמה להחלפת דפוסי המחשבה של המוסריות הבורגנית, אלא אף אימצה כמה מהם, כגון המצפון כסמכות הפנימית של בחינה עצמית מוסרית, הקובעת באורח אתי שאנוכיות היא דבר מה לא מוסרי. המוסריות הנאצית התירה את האפשרות לחוש היסוסים כאות לכנות מוסרית וראתה בהתגברות עליהם ראיה לחוזק מוסרי. מושגים מוסריים פופולריים ביותר, שהאידאולוגיה הנאצית השתמשה בהם, כגון הגינות, כבוד, נאמנות וחובה, נועדו להוכיח את התשתית המוסרית שלה, שכל תומכיה היו מחויבים לה.

האטיקה הנאצית הייתה מצרפית במידה ראויה לציון: היא הורכבה מיסודות וממערכות ערכים שסתרו זה את זה ועם זה רותכו באמצעות אידאולוגיית גזע. האידאולוגיה הנאצית החדירה בגרמנים תחושת תכלית מוסרית נעלה וצדקנות אתנית, ודבקה במוסריות "גבוהה יותר" ששינתה ערכים מסורתיים הנוגעים לחיי אנוש. בהתבסס על הרעיון של

Walter Gross, "Der Rassegedanke des Nationalsozialismus", *Der Schulungsbrief* 1, 2 (1934) 6, p. 14 19

Ferdinand Roßner, "Die Biologie im Kampf mit lebensfeindlichen Mächten", *Weltkampf* 157 20
(January 1937) 1, p. 5

Yehoshua R. Büchler, "Unworthy Behavior: The Case of SS Officer Max Täubner", *Holocaust* 21
Genocide Studies 17 (2003), pp. 409-429

Saul Friedlander, *Nazi Germany and the Jews*. Two Volumes, New York: Harper Collins (1997 22
and 2007); Ian Kershaw, *Hitler, the Germans, and the Final Solution*, New Haven: Yale
University Press; Jerusalem (2008); Peter Longerich, *Holocaust: The Nazi Persecution and
Murder of the Jews*, Oxford: Oxford University Press (2010)

Heinrich Garbe, "Die Zweiweltenlehre Kants vom Standpunkte der Rassenseelenkunde", 23
Rasse 6 (1935) 222, p. 224

ערכם המוחלט של החיים, הוחלף הכבוד לחיים בהבחנה בין חיים הראויים לקידום לבין חיים שלא ראוי לחיותם. האתיקה הנאצית הייתה "אתיקת השבחת גזע" סלקטיבית,²⁴ שכוונה כנגד מוסריות בלתי טבעית של אנושיות אדישה לגזע, ולפיכך היא הוגבלה לחברי "קהילת העם" הגרמני.²⁵ בתור אתיקת חיים טבעית ביולוגית שאפה האתיקה הנאצית לגרום להיוולדו מחדש של האינסטינקט הביולוגי לבריאות רוחנית ולמוסריות נאותה מבחינת הגזע,²⁶ ובתור אתיקה חיילית היא הייתה מוסריות אדונים, שבפעילותה הדגישה מאבק, חוזק, אופי ונכונות להקריב קרבנות.²⁷

האתיקה הנאצית ביקשה להתגבר על משבר קטלני כביכול של המוסריות הבורגנית על ידי יצירת התניה מוסרית אצל מבצעי פשעים חסרי מצפון, כדי שלא יירתעו מלהרוג את מי שייחשבו לנחותים מבחינה גזעית או ל"אויבי העם" (Volksfeinde).²⁸ נהפוך הוא, עצם העובדה שנבחרו למשימה זו, שאין לה תקדים בהיסטוריה, להרוג בלא רחם גברים, נשים וילדים בלא סיבה, למעט צידוקים אידאולוגיים מוכנים של פוליטיקת גזע, הוכיחה את עליונותם המוסרית של לוחמי הגזע לעומת גרמנים רגילים שכנראה עדיין היו מושפעים מגישה מוסרית אדישה לגזע של צדקה ודאגה לנזקקים.

כך תמצת דידייה פולפייט (Pollefeyt) את הפרדיגמה של "האתיקה הנאצית":

הנאצים ידעו מה הם עושים. הם סברו שהעובדות הללו סבירות מבחינה מוסרית ופעלו באופן מודע ויצירתי על פי חוש מוסרי חדש זה. הגרמנים לא איבדו לפתע את יכולתם להבחין בין טוב לרע. הם לא פעלו מתוך תשוקות בלתי מוסריות טהורות או מתוך אי־דגישות מוסרית, אלא דווקא משום שהיו רגישים מבחינה אתית. הנאציזם התקיים על פי קוד אתי מחמיר מאוד, כמעט פוריטני.²⁹

F. C. S. Schiller, "Die Eugenik als sittliches Ideal", *Archiv für Rassen- und Gesellschaftsbiologie* 24 (1930) 342, p. 342

Friedbert Schulze, *Das Sittengesetz des nordischen Menschen*, Leipzig: Klein (1933), p. 27

Karl Pintschovius, "Die Wiedergeburt des Instinktes", *Das Reich* 13 (August 18, 1940), pp.17-18

"Das Gesetz zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat (1933/1934)", *Nationalsozialistisches Jahrbuch 1938* 148, p. 152 f

Herbert Graf, *Der neue Mensch im neuen Staat*, Berlin: Schmidt: ראו: 28

Erich Jaensch, *Der Gegentypus: Psychologisch-anthropologische Grundlagen* (1934) וכן: *deutscher Kulturphilosophie, ausgehend von dem, was wir überwinden wollen*, Leipzig: J. A. Barth (1938)

Didier Pollefeyt, "The Kafkaesque World of the Holocaust: Paradigmatic Shifts in the Ethical Interpretation of the Nazi Genocide", in: John K. Roth (ed.), *Ethics after the Holocaust: Perspectives, Critiques, and Response*, St. Paul: Paragon House (1999) 210, p. 229

כמו בכל קוד תרבותי, יש לעורר אצל בני אדם התניה על ידי שימוש בערכים חדשים עוד בטרם יתקבלו כנורמליים ונכונים בלא עוררין.

בספרו, "מוסריות אחרי אושוויץ", פיתח פטר האס (Haas) בשיטתיות מיוחדת במינה את המושג של אתיקה נאצית.³⁰ הספר הצית בעולם דובר האנגלית ויכוח אקדמי, שהתמקד בשימוש במונחים כגון "אתיקה" או "קוד מוסרי" בנוגע לנאציזם ולשואה. כמו כן בחן הספר הגדרה של האתיקה והמוסריות הנאציות, דן בתנאים שבהם מוסריות מתקבלת על הדעת ובקריטריונים להשוואת מערכות מוסריות.³¹ האס הגדיר אתיקה כמערכת בעלת לכידות פנימית של אמונות, ערכים ורעיונות, המספקים אמת מידה לזיהוי חד-משמעי אם מעשים מסוימים הם מוסריים אם לאו. על פי האס, תאוריות אתיות טוענות לתקפות בהתבסס על עקרון היסוד של אוניברסליזציה, או שהן שואבות את הלכידות שלהן מסבירות השיפוטים וההערכות שלהן בהקשר של פרקטיקות המוסר והמקורות הספציפיים שלהן. שיפוטים מוסריים מוצדקים מהיותם אובייקטיביים ומדעיים, או שהם מתקבלים על הדעת בשל מאפיינים תרבותיים ובשל האמינות האישית של מי ששואבים שיפוטים אלה מהתנסויותיהם ומגישותיהם. האס גורס שהמאפיינים הצורניים של האתיקה חשובים להצלחתה יותר מתוכנה המסוים. לדעתו, כדי שאתיקה תצלח, היא צריכה להיות לכידה ועקיבה, אך עליה גם לעלות בקנה אחד עם השקפת העולם שבני אדם כבר ביססו לעצמם ועם הגדרתם האינטואיטיבית בשאלה מה מוסרי ומה אינו מוסרי. בני אדם יהיו מוכנים לקבל השקפת עולם ופרדיגמה מוסרית, אם אלה יעלו בקנה אחד עם השקפת עולמם.³²

מבצעי פשעים – בין זיכוי עצמי לדמוניזציה: "החיה הנאצית" כקרבן תמים של הנסיבות

ברור שהתנהגות בלתי מוסרית מבוססת על אמות מידה מוסריות. אפילו מי שלפי אמות המידה שלנו פועלים באופן לא מוסרי, לבטח מבינים מהו טוב ומה רע. כדי לפתח מצפון נקי באשר למעשיהם, מבצעי עברות צריכים להיות מצוידים בתחושה חזקה של השתייכות קהילתית ובסיבות נאצלות כביכול הגורמות להתנהגות לא מוסרית להיראות נכונה מבחינה מוסרית. כדי להיות פטורים מהאחריות למעשיהם, הם פועלים בדרך

Peter J. Haas, *Morality after Auschwitz: The Radical Challenge of the Nazi Ethic*, Philadelphia: 30
Fortress Press (1988).

Roth (ed.), *Ethics after the Holocaust*; Jack Bemporad, John T. האס ראו: 31
Pawlikowski, and Joseph Sievers (eds.), *Good and Evil after Auschwitz: Ethical Implications
for Today*, Hoboken: KTAV Publishing House (2000); Emil L. Fackenheim, "Nazi Ethic,
Nazi Weltanschauung and the Holocaust", *The Jewish Quarterly Review* 83, 1-2 (1992), pp.
167-172.

32 Haas, *Morality after Auschwitz*, עמ' 38.

כלל במצפון נקי של מי שעשו את הדבר הנכון. מאחר שפעילים נאצים, להבנתם ועל פי אמות המידה של אתיקת הגזע שלהם, לא עשו שום דבר שאינו מוסרי, הרי חשיבות עליונה נודעה להימנעות מנקיפות מצפון, משום שרבים פשוט טענו שפעלו מתוך כפייה ואילוץ.

האס הניח שבנאציזם, כמו בכל שיטה פוליטית אחרת, אמות מידה פנימיות קובעות איזו פעולה תיחשב למחויבת מוסרית, איזו תיחשב למפוקפקת ואיזו פעולה תיחשב לא מוסרית. האס הדגיש שבני אדם מקבלים תמיד החלטות מוסריות בתוך מסגרת פנימית של אתיקה שהם עצמם חלק ממנה, וכשמחילים טענה זו על הנאציזם אי-אפשר להפוך מבצעי פשעים אינדיבידואליים לאחראים לשואה. תחת זאת, היקום האתי, שימלא תפקיד מכריע בכל האמור בעמדותיהם המוסריות, יהיה צריך לקבל את הטענה שהתובנה המוסרית של מבצעי פשעים נאצים הייתה תלויה במסגרת הגזעית-איתית, שהייתה לכידה בעבורם, וכי את האיכות המוסרית של התנהגותם הכריעו נורמות שהיו תקפות ובעלות לגיטימיות מוסרית בקהילת הערכים שלהם. האס קיבל את טענתם של מבצעי הפשעים כי הם חיו בשלום עם עצמם ולא סברו שמעשיהם פסולים מבחינה מוסרית. הם טענו שהיו מודעים לממד המוסרי של התנהגותם וכי אתיקה נאצית לכידה אפשרה להם לעשות את מה שהיה נכון ונחוץ מבחינה מוסרית.

אפשר להבין את אי-הרצון לייחס למבצעי פשעים נאצים מניעים מוסריים, ומגוחך כמדומה להאמין שרדיפת היהודים והשואה באמת נראו להם נחוצות ונכונות מבחינה מוסרית. ובה בעת אנו נדרשים כאן לסוגיית מפתח והיא אומדן יעילותה של אתיקת הגזע, דהיינו השאלה אם מבצעי הפשעים אכן מצאו שההצדקה המוסרית של מדיניות הגזע הנאצית משכנעת, ואם עקב כך הונעו מעשיהם משיקולים אתיים. התזה שאנשים כהימלר פעלו באופן מוסרי לפי האתיקה שלהם עצמם, המעוותת לבטח, מייחסת להם בכל זאת כוונה לעשות את הדבר הנכון. כיצד ייתכן בכלל שתכנון, ניהול או הצדקה של רצח המוני, מונעים ממניעים אתיים? איך ייתכן שהבנה של אתיקה התירה למבצעי הפשעים לראות בפשעים שלא ייאמנו קידום של ערכים נאצלים יותר כגון טיהור גזע ו"קהילת עם" בריאה?

פולפייט (Pollefeyt), שבחן את שלוש הפרדיגמות ששימשו להסביר את התנהגותם של מבצעי הפשעים, ניסח אותן כדלקמן:

מבצעי רצח העם הנאצי לא חשו נקיפות מצפון, לא משום שהרשע (אי-מוסריות) השחית אותם כליל, ולא משום שהיו מכונות שאינן חושבות (אי-מוסריות), אלא מפני שהקדישו את עצמם במודע, ביצירתיות ובלהט, למשמעות שהאתיקה הנאצית העניקה להתנהגותם (המופרכת). על פי

הפרדיגמה השלישית, ידעו הנאצים שהם מפרים את הנורמות השליטות של העבר, ואף על פי כן שוכנעו לעשות כן בשל ערכים נעלים יותר שאושרו על ידי הקהילה.³³

בעיקרו של דבר, אתיקת הגזע והמוסריות הנאציות סיפקו מסגרת שבאמצעותה יכלו המנהיגים הנאצים להעניק לרצח המונים לגיטימציה מוסרית ולשכנע גרמנים רגילים להיות שותפים פעילים לאלימות, או לפחות להסכים לה. נאצים רמי דרג התעקשו לשוות חזות מוסרית למה שביקשו מגרמנים רגילים לעשות או לקבל. דומה שאפילו הפושע הנתעב ביותר אינו יכול להמשיך במעשיו בלי להצדיק אותם כלגיטימיים מבחינה מוסרית. נראה, שכדי להבטיח שבני אדם יהיו מוכנים להתנהג באופן בלתי מוסרי, צריך להציג להם תמונה שתשכנע אותם כי אי־מוסריות היא המוסריות של הסדר החדש, ולכן היה חיוני שמבצעי הפשעים הנאצים ייחשבו לבני אדם הגונים הפועלים באופן מוסרי. ההנחה שמבצעי הפשעים הנאצים פעלו במסגרת אתיקה שמנחים אותה כללים וערכים מוסריים משלה, שאפשרו להם להצדיק מבחינה מוסרית את מעשיהם, מעבירה את המוקד מהניסיון להבין מדוע ביצעו מעשי זוועה שכאלה לשאלה כיצד הצליחו לתמרן את מצפונם עד שנעשו אדישים לסבל קרבנותיהם. ניסיון להסביר התנהגות בלתי מוסרית מבקש להגיע להבנה מדוע פעלו מבצעי הפשעים כשם שפעלו, ואילו הכרה בהתנהגות אי־מוסרית מנסה להבין מדוע לא היו מבצעי הפשעים מסוגלים לתפוס שמעשיהם שגויים מבחינה מוסרית. בעיני חוקרי שואה מסוימים השאלה המהותית אינה מדוע עשו הנאצים מעשי רוע, אלא מדוע לא הבינו שמה שעשו היה בבחינת רוע. על פי השקפה זו, העובדה שהנאצים זיהו את עצמם עם מדיניות גזעית הדוגלת ברצח־עם היא דוגמה ל"יכולת האנושית יוצאת הדופן להגדיר מחדש טוב ורוע ולשחזר את המציאות לאורן של קטגוריות אתיות חדשות".³⁴

העיוורים או האדישים מבחינה מוסרית לא ניחנו ביכולת להדדיות. בהיפוך של כלל הזהב, הם תובעים לעצמם את הזכות לעשות לאחרים את מה שבבירור שנוא עליהם עצמם. "עיוורון לאומללותם של אחרים, חוסר דמיון של הלב, אדישות פנימית כלפי רוע שאדם עָד לו – זו אשמה מוסרית."³⁵ הפסיכולוג הצבאי האמריקני גוסטב גילברט (Gilbert) כתב אחרי שיחותיו עם הס (Höss) כך: "מתקבל רושם כללי של אדם נורמלי

33 Pollefeyt, "Kafkaesque World", עמ' 228.

34 Norman Geras, *Mutual Indifference: Political Philosophy after the Holocaust*, London, New York: Verso (1998), p. 230

35 Karl Jaspers, *Die Schuldfrage*, München, Zürich: Piper (1996), p. 47. English edition: *The Question of German Guilt*, Fordham: Fordham University Press (2002)

מבחינה אינטלקטואלית, אבל עם אפתיה סכיוואידית, חוסר רגישות והיעדר אמפתיה שלא היו יכולות להיות קיצוניות יותר אצל פסיכואיגור.³⁶

התנהגות מוסרית נשענת על הרגלים ועל הפנמתם של ערכים מוסריים האומרים במרומז לבני אדם מה נכון ומה שגוי מבחינה מוסרית בכל הנסיבות שאפשר להעלות על הדעת. את ההנמקה המוסרית ניתן לדכא, לתמרן או אפילו להפוך על ראשה באמצעות הערכה מחדש של ערכים, ואלה, בסיוע של לחץ ציבורי, דיכוי פוליטי ואינדוקטרינציה מוסרית, משנים את המשמעות התרבותית של טוב ורע. ברם, גם בתנאים ההופכים את המוסריות על ראשה באמצעות חוקים הגורמים למעשים בלתי מוסריים להיראות לגיטימיים, בני אדם רגילים יכולים להבחין בין התנהגות מוסרית לכזו שאינה מוסרית. את יכולת השיפוט המוסרי העצמאית שלהם אי-אפשר למחוק, אולם עם זה יהיו אולי סיבות שיאלצו אותם לפעול כנגד שיפוטם המוסרי, משום שלא רק שיקולים מוסריים הם הגורמים להם לפעול בדרך מסוימת.

אנו מפתחים אמות מידה מוסריות בהתבסס על התנסויות עם הקרובים אלינו. מערכות יחסים אינטימיות אלה משפיעות על הבנתנו את האחריות המוסרית כלפי אחרים שעמם אין לנו קשרים קרובים ובזכותן אנו מכירים את מושג המחויבות והאמון הגשמיים. לבני אדם הזכות לשפוט מבחינה מוסרית מה צודק ומהו עוול ולפעול בהתאם. אישור גרידא לדעת הציבור על ידי הצדקת אמות המידה המוסריות שהוא מביע והגדרתן כסבירות מבחינה מוסרית איננו מוסרי, וכך גם שיפוט בלא פעולה ונקיטת פעולה שאינה עולה בקנה אחד עם שיפוטו של אדם.³⁷ הטוב והרע מבחינה מוסרית, ובנסיבות מסוימות גם בחירה מוסרית, אינם מובנים מאליהם. כשבני אדם מוצאים את עצמם במפתיע ניצבים בפני אתגרים ומצבים חדשים לגמרי, הם אינם יכולים לסמוך על הניסיון שינחה את המוסריות שלהם, משום שאין להם מפה מוסרית למצבים כאלה. כל עוד הם פועלים לפי ערכים והרגלים מוסריים ברורים, החלטות כאלה נחסכות מהם. אלא שאמות מידה מוסריות משתנות במידה ניכרת בנסיבות שונות ועם התהוותם של אתגרים קהילתיים שונים. דומה שהניסיון ההיסטורי מראה שאינטואיציות מוסריות, כמו גם מוסריות המבוססת על שכל ישר, מובנות מאליהן רק כשהן שייכות בבירור לחברי קהילה שיש לה אמות מידה וערכים מוסריים משותפים. פקפוק בשיוך קהילתי, או הכחשתו, הולכים יד ביד עם הסירוב להעניק למודרים מקהילתו של אדם מעמד של סובייקטים מוסריים. אחרי קץ הנאציזם הצביעו מבצעי פשעים נאצים, בניסיון להצדיק את מעשיהם, על אינדוקטרינציה אידאולוגית ועל ההיררכיות של אחריות וקבלת החלטות. בדומה

³⁶ Gustave Gilbert, *Nuremberg Diary*, New York: Da Capo Press (1995), p. 260

³⁷ על היכולת לשיפוט מוסרי ראו: Hannah Arendt, *Responsibility and Judgment*, New York: Schocken Books (2003); Maria Pia Lara, "Narrating Evil: A Postmetaphysical Theory on Reflective Judgment", in: Maria Pia Lara (ed.), *Rethinking Evil: Contemporary Perspectives*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press (2001), pp. 239-250

לכך ציינו לעתים קרובות כי האדישות והנאיביות הפוליטיות שלהם סיכלו כביכול את האפשרות שיזהו את אופייה הפלילי של השיטה הנאצית. כמו כן בנו מבצעי הפשעים דימוי שלפיו היו קרבנות תמימים של הנסיבות, ושמעלותיהם הטובות המכריעות היו מהימנות, עבודה קשה ומשמעת. ובכל זאת סביר יותר להניח שהיו מודעים לאופיים המגונה של פשעיהם.³⁸

ההנמקה שלהם הייתה בדרך כלל כזו: לו רק היו הנסיבות שונות, היו פועלים באופן אחר. איש אינו יכול לצפות מהם להיות גיבורים ובכך לסכן את חייהם ואת חי משפחותיהם כדי לסייע ליהודים – אויביו המוחלטים של העם הגרמני. הם לא רדפו אותם בלהט. לו היו יכולים להכריע באופן חופשי את גורלם של היהודים, לא היו אפילו מעלים על דעתם לנקוט פעולה. אחרים הם האשמים, דהיינו הוגי אידאולוגיית הגזע ומדיניות ההשמדה הנאציות. מבני אדם רגילים, אדישים לפוליטיקה או למושגים אידאולוגיים מתוחכמים, אי־אפשר לדרוש לתת דין וחשבון על מעשיהם. מאחר שפעלו במסגרת הייררכייה של אחריות, כמעט שלא הייתה להם בְּרָה, אלא לציית לפקודות הממונים עליהם. עצם מילויין של פקודות שהיו הרי לגיטימיות מתוקף החוק הגרמני, לא יכול היה להיות מעשה רע. מובן שבדיעבד אדם יודע שלא כך הדבר ושלמעשה השינוי בפקודות המוסריות והחוקיות הוא המשווה לדברים מראה שונה. מה שנחשב פעם להתנהגותם ההגונה של אזרחים שומרי חוק נראה לפתע פלילי ובלתי מוסרי. מבצעי פשעים רבים גינו בלהט את המעשים שהם עצמם ביצעו וכינו אותם מתועבים ובלתי נסלחים. הם טענו שרומו ותומרנו וכי היכולת לשיפוט מוסרי עצמאי נשללה מהם.

ככלל, מבצעי פשעים נאצים לא פעלו מיוזמתם או באחריותם שלהם, אלא כתברי יחידות צבאיות או ארגונים פוליטיים אחרים בתוך הייררכיות פיקוד וקבלת החלטות. אף שפעלו על פי הנורמות של יחידותיהם או ארגוניהם, הייתה להם ההזדמנות להצטיין באופן אישי וגם עודדו אותם לעשות כן. השקפת העולם הנאצית הכתיבה את ההחלטות והשיקולים המוסריים שלהם, עובדה שגרמה לכמה מהם לטעון בדיעבד כי בגין הברוטליזציה המוסרית שלהם, שהתחוללה בהשראה אידאולוגית, מגיעה להם אחריות פלילית מופחתת.

מבצעי פשעים נאצים נותרים אחראים לפשעיהם, גם אם קונסטלציות היסטוריות שלא בשליטתם הן שהפכו אותם למבצעי פשעים. בסופו של דבר, הבנת הנסיבות שבמסגרתן פעלו בני אדם באופן בלתי מוסרי לא בהכרח פוטרת אותם מאחריות

Donald M. McKale, *Nazis after Hitler: How Perpetrators of the Holocaust Cheated Justice and Truth*, Lanham: Rowman & Littlefield (2012), pp. 164-168 38

מוסרית. נסיבות חיצוניות ממלאות תפקיד חשוב בעיצוב אופיו המוסרי של הפרט. אחריות מוסרית כוללת נסיבות אשר "נודעת להן השפעה מכריעה על האופן שבו אנו, כסוכנים מוסריים, מקבלים עלינו אחריות למצבים שנקלענו אליהם".³⁹ כדי לעשות צדק עם בני אדם ומעשיהם, הבחין תומאס נייגל (Nagel) בין שתי נקודות ראות אפשריות בניתוח התנהגות אנושית, וטען שעלינו להגיע לאיזון לכיד ביניהן. מצד אחד אנו מעניקים לבני אדם מעמד של סובייקטים אוטונומיים האחראים להתנהגותם שלהם, ומצד אחר אנו יודעים שמעשיהם הם תוצאה של נסיבות, שבדרך כלל הן מחוץ לשליטתם ואי-אפשר לראות בהם אחראים להן. נייגל קובע שאכן כל אחד נתון מוסרית לחסדי הגורל, אבל אין בכך כדי למנוע מאתנו לשפוט את מוסריותם של אנשים על פי מעשיהם או מחדליהם הממשיים ואל לנו לזכותם מלכתחילה (ab ovo) באמצעות העלאת השאלה כיצד היו פועלים לו היו הנסיבות נוחות יותר להתנהגות מוסרית.⁴⁰ המסגרת החברתית-תרבותית שבני אדם חיים בה מעצבת אותם. עם זאת, ההכשרה המוסרית שקיבלו אינה פוטרת אותם מאחריות מוסרית.

גורמים שמעבר לשליטתנו הם שקובעים במידה מכרעת את המבחנים המוסריים שנצטרך להתמודד עמם. ייתכן שבמצב מסוכן אדם כלשהו עשוי להתנהג באופן פחדני או הרואי, אבל אם לא ייקלע למצב כזה, לעולם לא תהיה לו ההזדמנות להצטיין או להמיט על עצמו קלון באופן זה, ועברו המוסרי יהיה אחר... מבחינה מוסרית אדם נתון לחסדי הגורל... אנו שופטים אנשים על פי מעשיהם בפועל, ולא רק על פי מה שהיו עושים לו הנסיבות היו אחרות.⁴¹

השיח המחקרי על מבצעי פשעים נאצים הוקיע אותם תחילה כפושעים פתולוגים ואלים, שאינסטינקטים שפלים מניעים אותם והם מתענגים על היותם אדונים לחיים ולמוות. אלא שמבצעי פשעים נאצים שהיו פושעים פתולוגיים היו היוצא מן הכלל.⁴² חנה ארנדט (Arendt) הוסיפה על כך את טיעון הנגד בדבר מבנה האישיות

Marc Lee Fellman, *Moral Complexity and the Holocaust*, Lanham: University Press of America (2009), p. 179 39

Thomas Nagel, "Moral Luck", in: Thomas Nagel (ed.), *Moral Questions*, Cambridge: Cambridge University Press (1979), p. 37 40

שם, עמ' 33-34. 41

James E. Waller, *Becoming Evil: How Ordinary People Commit Genocide and Mass Killing*, 42

האפרורי של מבצעי פשעים בנליים, שאינם מודעים למפלצתיות של פשעיהם.⁴³ לבסוף, סיווגם ככרגים במכונה משומנת היטב של החברה התעשייתית והביוורוקרטיה המודרניות פטר אותם מאחריות לפשעיהם. הניתוח שניתח כריסטופר בראונינג (Browning) על "בני אדם רגילים" או "גרמנים רגילים" הדגיש שמבצעי הפשעים באו על פי רוב מרובד הביניים בחברה הגרמנית,⁴⁴ שהניעה אותם לכאורה השקפת עולם מדעית (Weltanschauungstäter), בעוד אחרים פעלו כ"רוצחים מאחורי השולחן" (Schreibtischtäter), שבכל מה שהתבקשו לעשות ראו חובה שאין עליה עוררין.⁴⁵ והיו גם מי שפשטו ניצלו הזדמנויות לקדם את הקריירות שלהם, בלי להקדיש כל מחשבה לאידאולוגיה, ונראו לעתים קרובות כבני אנוש נורמליים ורגילים, שבנסיבות אחרות לא הייתה להם ההזדמנות להשתתף בפשעים וברצח המוני וגם לא היו מתפתים לכך. הוא הדין גם במי שלא השתתפו למעשה בפשעים, אבל התירו אותם בשתיקה. במבט לאחור, מי שהשקיפו מן הצד תלו את סירובם לעזור למי שנרדפו מטעמי גזע או פוליטיקה ברוח הזמן (Zeitgeist), או באווירה הטעונה מבחינה אידאולוגית. הם טענו שמשטר האימים הנאצי הפיל עליהם פחד ולחלופין הודו בפה מלא כי חשו הקלה שהם עצמם לא היו מטרה לאפליה ולרדיפה. מסיבה זו נמנעו במודע ממפגשים עם מי שהיו עלולים להיזקק לעזרתם ובדיעבד התעקשו על כך שבנסיבות אחרות היו יוצאים להגנתם, או לפחות לא היו מסרבים להעניק להם אהדה וכבוד.⁴⁶

השואה הייתה בלא ספק רוע מפלצתי, אבל האם הייתה מעשה ידיהן של מפלצות מרושעות?⁴⁷ ההתבססות על הדמוניזציה והשטניות של הרוצחים מהסיס באושוויץ לא הותירה עוד שאלות אתיות שיש לטפל בהן. בעיני רבים מהאסירים, אנשי הס"ס באושוויץ "כבר לא היו בני אנוש שהכו אותנו, הם היו חיות, מפלצות חסרות רסן. הם צעקו וקצף ניגרו מפייהם. עיניהם היו צמאות דם. מעולם לא ראיתי מקרוב כל כך, באופן מדויק כל כך, פנים של אנשים שגמרו כל כך בדעתם לרצות. אלא שכעת, משראיתי

Oxford: Oxford University Press (2007), pp. 59-91

43 "הבעיה עם אייכמן הייתה בדיוק העובדה שרבים כל כך היו כמוהו, ושהרבים הללו לא היו סוטים או סדיסטים, שהם היו - והנם - נורמלים נורא, עד להבעית". Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, New York: The Viking Press (1964), p. 276

44 Christopher R. Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, New York: Harper Collins (1992), pp. 159-190

45 Christopher R. Browning, *The Path to Genocide: Essays on Launching the Final Solution*, Cambridge: Cambridge University Press (1995), pp. 125-144

46 Hilberg, *Perpetrators, Victims, Bystanders*; Victoria Barnett, *Bystanders: Conscience and Complicity During the Holocaust*, Westport: Praeger (2000); Kristen Renwick Monroe, *Ethics in an Age of Terror and Genocide: Identity and Moral Choice*, Princeton: Princeton University Press (2011), pp. 92-114

47 Omer Bartov, *Germany's War and the Holocaust: Disputed Histories*, Ithaca: Cornell University Press (2003), pp. 122-139

את פני הרוצה, כעת כשהמסכה נלקחה ממנו, לא נותר דבר מלבד פנים שטופות דם, מעוותות, שטניות. ראו את הומו ספיאנס, כשהוא קורא דרור לכל האינסטינקטים שלו".⁴⁸

התפיסה שמדובר בחיות ובמפלצות יוצרת הבדל רדיקלי בינם לבינינו. הדואליזם האתי של טוב ורע מניח שלאנשים טובים והגונים אין דבר משותף עם מפלצות כאלה.⁴⁹ נקיטת גישה אחרת וראייתם כבני אדם רגילים, בלא שוני מהותי מאתנו, מאיימת הרבה יותר על זהותנו שלנו.

גישה מהותנית מסיקה כי כל שנותר ממבצעי הפשעים הנאצים, אחרי שהופשטו מכל גיבונות התרבות המעודנים, היו "אנשים בלא מוסריות". על פי השקפה זו, הטבע האנושי הלא אתי, האגוצנטרי מיסודו, עלה אל פני השטח באשוויץ ובה בעת חשף שהתרבות והמוסריות האנושיות, בהיותן כוחות לא טבעיים ושברים, פגיעות ביותר לאיומים משלל סוגים. בהינתן ההודמנות ייהפכו בני אנוש מבני אדם מתורבתים לכאורה לחיות טרף אכזריות. דידייה פולפייט תמצת גישה זו כדלקמן: " בכל בן אנוש יש חיה אלימה העלולה להתעורר בכל עת שהמעטה הדקיק של ציפוי תרבותי נשחק. מנקודת ראות זו, מהותנו האנושית מרושעת, והאתיקה היא כוח בלתי טבעי שהציוויליזציה אוכפת. משום כך אפשר לחשוב שהרוע הקיצוני של המחנות חושף את טבענו האמתי".⁵⁰

השבחת הגזע והמתת חסד: חיים שאינם ראויים לחיותם⁵¹

המטרה העיקרית של הביורופוליטיקה של הגזע הייתה לקדם את התרבות בניו הבריאים של הגזע הנורדי ולמנוע את התרבותם של הנחותים מבחינה גזעית. האומה הגרמנית תצליח לשרוד רק אחרי שתיערך מחדש על פי האינסטינקט הטבעי שלה, המוכתב על ידי הביולוגיה ועל פי תודעת גזע טבעית. לגרמנים נאמר כי מכוח עליונות גזעם יש

48 Bernard Klieger, *Der Weg, den wir gingen*, Bruxelles: Codac Juifs (1960), p. 90 – תרגום לאנגלית לקוח מתוך: Pollefeyt, "Kafkaesque World", עמ' 214.

49 Philip Hallie, *In the Eye of the Hurricane: Tales of Good and Evil, Help and Harm*, Middletown: Wesleyan University Press (2001), pp. 56-81; Lara, *Rethinking Evil*; Geoffrey Scarre, *After Evil, Responding to Wrongdoing*, Burlington: Ashgate Publishing Company (2004), pp. 159-176

50 Tzvetan Todorov, *Facing The Extreme*: על חיי המוסר במחנות, ראו: Pollefeyt, "Kafkaesque World" 50 Bartov, *Moral Life in the Concentration Camps*, New York: Holt Paperbacks (1997) עמ' 99-122.

51 Götz Aly et al. (eds.), *Cleansing the Fatherland: Nazi Medicine and Racial Hygiene*, Baltimore, London: Johns Hopkins University Press (1985); Michael Burleigh, *Ethics and Extermination: Reflections on Nazi Genocide*, Cambridge: Cambridge University Press (1997); Ernst Klee (ed.), *Dokumente zur "Euthanasie"*, Frankfurt am Main: Fischer (1986); Ernst Klee, *Euthanasie im NS-Staat. Die Vernichtung lebensunwerten Lebens*, Frankfurt am Main: Fischer (1991).

להם הזכות והחובה לחסל את כל הסיכונים הגזעיים, וחסידי השבחת הגזע הניחו כי יש הבדלים של ממש בין יחידים ושהבדלים אלה מעוגנים בתורשה. לפיכך יש לסדרם בהייררכייה – מטוב ועד רע – מהטוב ביותר לגרוע ביותר. בני אדם מסוימים נחשבו לנורמליים, אחרים לטובים יותר (חזקים יותר, בריאים יותר, נבונים יותר, מוסריים יותר, בעלי אחריות חברתית רבה יותר), והיו שנחשבו לנחותים. ולטר גרוס (Gross), מנהל המשרד למדיניות הגזע של מפלגת הפועלים הנאציונל-סוציאליסטית הגרמנית (NSDAP) ניסח זאת בשנת 1933 כדלקמן:

חמלה כלפי החולים במחלות תורשתיות סותרת את חוקי הטבע והחיים, חוקים שהם אדישים לגורלם הזניח של פרטים יחידים, הנראים כטיפות בורם הדם העצום הזורם לנצח מבעד להיסטוריה... בכל עת שחמלה והומניות כוזבת מסייעות למי שאינם בריאים לשרוד, האדם חוטא לרצונו של הבורא, שקבע את חוקי החיים, אשר מהיותם ברוטליים הם משמידים תמיד את החולים משקימו של גזע נתון בסכנה.⁵²

בני אנוש, שערכם היה תלוי בשיוכם הגזעי, נתפסו ככלים ארעיים לאחסון ערך גזעי,⁵³ וכפרטים גרידא הם נחשבו לחסרי ערך. החשיבה הגזעית הנאצית קבעה שנטייתם הגזעית של אלה היא שתכתיב את האפשרות האנושית להתפתחות. נטיות אלה אפשר לדכא או לטפח, אבל לעולם אי-אפשר להחליפן או להמירן באחרות. הפוליטיקה בהתאמה תעבוד עם הנטיות הגזעיות של כל אחד ואחד,⁵⁴ ו"כחסידים עד כלות של הנטורליזם בהבנתם המצמצמת את החיים, ערכו הנאצים ניסוי מוסרי עצום שנועד להגדיר את ההבחנה בין האנושי ללא-אנושי".⁵⁵

ברור שלהשקפת העולם הנאצית היה ממד אתי ששורשיו במושגים של אתיקה אבולוציונית, שראתה במאבק על הקיום דבר מה לגיטימי. המוסריות הנאצית הייתה רוויה דרוויניזם חברתי ושוביניזם ביולוגי,⁵⁶ שעל פיו היה על הגזעים להילחם זה

52 Walter Gross, "Politik und Rassenfrage", *Ziel und Weg* 3, 14 (1933), p. 413. על ולטר גרוס ראו: Roger Uhle, "Neues Volk und reine Rasse. Walter Gross und das Rassenpolitische Amt der NSDAP", (PhD diss., University of Aachen, no date).

53 H. Finck, "Völksgesundheit und Liebesleben," *Ziel und Weg* 8 (1934), p. 289.

54 Walter Gross, "Rasse und Weltanschauung", *Der Weltkampf* 171 (1938), p. 102.

55 Harold Kaplan, *Conscience and Memory*, Chicago and London: University of Chicago Press (1994), p. 23.

56 Richard Weikart, *From Darwin to Hitler: Evolutionary Ethics, Eugenics, and Racism in Germany*, New York: Palgrave MacMillan (2004); Paul Weindling, *Health, Race and German Politics between National Unification and Nazism, 1870-1945*, Cambridge, New York: Cambridge University Press (1989), pp. 11-60.

בוה במאבק להישרדות. הנאצים האמינו שלגזעים עליונים יש לא רק הזכות, אלא גם המחויבות, להכניע גזעים נחותים ואף להשמידם, משום שמאבק זה בין הגזעים עולה בקנה אחד עם חוקי הטבע. הם הכריזו שההגנה על טוהר הגזע היא מטרתם העיקרית, וכי אנושיות בלתי מוגבלת תביא לידי גיוון גזעי, תעכב את ההכחדה ההכרחית של גזעים נחותים ותיצור נטל כלכלי. הומניות כוזבת וחמלה מופרזת הן שגרמו להתרבות בלתי מידתית של נחותים, ועקב כך היה צריך לבוז עוד ועוד אמצעים כדי להחזיקם בחיים. בעוד גרמנים בריאים ונכונים לעבוד שוטטו חסרי פרוטה ברחובות, הוציאה המדינה סכומי עתק כדי לשמר את "החולים תורשתית", שאינם ראויים לחיות. לולא ההתערבות האנושית היה הטבע, בתמיכתו הברורה בכריאים ובחזקים, מוחה בלא רחם את "החולים תורשתית" מן האוכלוסייה, בהנחה שחיסול ה"חיים שאינם ראויים לחיים" ישיב לחוקי החברה האנושית את ההלימה בינם לבין חוקי הטבע הנעלים יותר.⁵⁷

מדיניות הבריאות של העבר העניקה לכל פרט את הזכות על גופו או גופה,⁵⁸ ואילו המדיניות הנאצית הדגישה את חובותיו של כל אדם כלפי בני עמו, ובהן ההסכמה לפוליטיקת גוף בניהול המדינה. מושגי טוב ורע, מרומם ושפל ומקודש ושטני, ילבוש גם הם צורות שונות לגזעים שונים. פשרה, בכל האמור בערכי יסוד אלה, לא באה בחשבון ואין לצפות שגזעים שונים יסכימו על מערכת ערכים משותפת שתיישב את חילוקי הדעות המוסריים ביניהם. לפי השקפת עולם דואליסטית, שני כוחות עוינים של טוב ורע, שאי-אפשר לפשר ביניהם, נאבקים בלא הרף על שליטה. המאבק בין מערכות ערכים מנוגדות יביא תמיד להצלחתו של הכוח העליון כנגד הנחות ממנו ולא יהיה שום מקום לפשרה.⁵⁹ הגזע שינצח בסופו של דבר במאבק זה על הישרדות והגמוניה תרבותית, יהיה אשר יהיה, יוכיח את עליונותה של מערכת הערכים שלו.

"הרפואה הביולוגית" הנאצית האמינה ב"ערכי הדם, הגזע והאישיות, ובחוקים הנצחיים של הבְּרָה".⁶⁰ מסגרת אידאולוגית זו היא שעיצבה את האתוס החדש של הרופא הגרמני, שכבר לא היה כבול לצדקה הומנית לכאורה המחייבת אותו לטפל בחולי הנפש ובנכים – באלה יהיה עתה צורך לטפל בקשיחות רבה יותר,⁶¹ והם יאולצו להפוך לחלק מהמאבק לחיים.⁶² לכשיותירו אותם להתמודד בלא עזרה וטיפול חיצוניים

57 Gross, "Die ewige Stimme des Blutes", עמ' 259.

58 Gerhard Wagner, "Gesundheitsführung im nationalsozialistischen Staat", *Der Schulungsbrief* 1 (1939), p. 46.

59 Walter Gross, "Zur religiösen Krisis der Gegenwart", *Ziel und Weg* 20 (1933), p. 648.

60 Edgar Weidner, "Das neue ärztliche Denken im nationalsozialistischen Staate", *Ziel und Weg* 13 (1934), p. 486.

61 Sheila Faith Weiss, *The Nazi Symbiosis: Human Genetics and Politics in the Third Reich*,

Chicago: University Of Chicago Press (2010), pp. 20-68.

62 Robert N. Proctor, *The Nazi War on Cancer*, Princeton, NJ: Princeton University Press (2000), pp. 186-191.

62 Weidner, "Das neue ärztliche Denken", עמ' 489.

עם ההשלכות של נכותם הם לבטח ייכשלו, ובמקרה שלהם משמעה של הבררה הטבעית היה הכחדה.

אתיקה של דרוויניזם חברתי חדרה כל כך אל התרבות הגרמנית עד שהדיחה, הלכה למעשה, את מסורת המוסר היהודית-נוצרית, והרלטיביזם המוסרי, לצד תורת השבחת הגזע של אותה תקופה, הגדיר מחדש את ערכם של חיים ומוות. העיקרון המוסרי הבין-תרבותי של ההומניזם, כלל הוהב שקבע כי: "מה שאהוב עליך, עשה לחברך", השתנה והפך מעיקרון בלא תנאי חובק כול, לעיקרון סלקטיבי ששימש להצדיק את היחס הלא שוויוני לבני אנוש על פי שיוכם הגזעי. אם כך, יהיה הציווי הנאצי התואם: "מה שאהוב עליך, עשה לבני עמך",⁶³ שינוי העתיד לשנות את דרכי החשיבה על הרג והזכות לחיים. האיסור היהודי "לא תרצח" נחשב ליסוד נוכרי ולא טבעי של הדת הנוצרית. הטבע יהרוס כמובן את מי שאינו מסוגל לשרוד בכוחות עצמו, ומסיבה זו עלה הצורך לנסח מחדש את הדיבר הכללי האוסר רצח כדלקמן: "לא תמיד יש להגן על החיים. בעת הצורך יש להשמיד חיים".⁶⁴

מוסריות שעברה ביולוגיזציה החילה את הבררה הטבעית על התרבות והחברה, בתהליך שנודעו לו השפעות קטלניות על כל מי שנמצאו לא כשירים, לא רצויים ולא ראויים לחיים, במיוחד חולי הנפש והבלתי יצרניים מבחינה כלכלית, שנמצאו "נחותים" או "בלתי כשירים". היה ברור שהפוליטיקה קיבלה קדימה מעל לאתיקה, ומוסריות וצדקה נוצריות הואשמו בכך שדיכאו את הטבע, משום שהחלישו דחפים ואינסטינקטים טבעיים באמצעות רגשי בושה ואשמה.⁶⁵ על פי השקפה זו, טיפול בלא תנאי בחלשים הפר את הסדר הטבעי, שבו רק החזקים יועדו מראש לשרוד. במיליו של היטלר: "גזע חזק יותר יגרש את החלשים, משום שהדחה החיוני בצורתו האולטימטיבית יפרוץ, שוב ושוב, את כל הכבלים של ההומניות כביכול של פרטים, כדי להחליפה בהומניות של הטבע, המשמידה את החלש כדי לתת את מקומו לחזק".⁶⁶

אדהה כלפי הסובלים ממחלה תורשתית לא רק מפרה את חוקי הטבע והחיים, אלא גם מנוגדת לרצון האל והבריא. אינדיבידואלים וגורלותיהם הזניחים אינם מעניינים את הטבע, וכל אדם לכאורה אינו אלא חוליה אחת בשרשרת החיים וטיפה אחת בנהר הדם הגדול של ההיסטוריה.⁶⁷ חוקי החיים חייבים להיות ברוטליים כדי להבטיח כי המנוון

63 ראו: "Das Gesetz zur Sicherung der Einheit von Partei und Staat", *Nationalsozialistisches Jahrbuch 1938*, pp. 152-153

64 Arnold Tolle, *Das höchste Gesetz*, Hamburg: Rieckmann (1937), p. 242

65 Karl Pintschovius, "Die Wiedergeburt des Instinktes", *Das Reich* 13 (1940), pp. 17-18

66 Adolf Hitler, *Mein Kampf* (trans. Ralph Manheim), Boston: Houghton Mifflin Company

Richard Weikart, *Hitler's Ethic: The Nazi Pursuit of Evolutionary* (1971), p. 132

(Progress, New York: Palgrave Macmillan (2009

67 "Gross, "Politik und Rassenfrage", עמ' 413.

יושמד לפני שיסכן את קיומו של הגזע. פעולה על פי חוקי החיים משמעה נוקשות וחוסר אהדה כלפי מי שלו היו מניחים להם להתקיים בכוחות עצמם, לא היה להם שום סיכוי לשרוד במאבק הקיום.

מושג ההומניות האוניברסלית, האדישה לגזע, הואשם בביוזי הגזע ובשיבוש הכחדתם הנחוצה של הגזעים הרעים, ובד בבד בהטלת נטל כלכלי על הגזעים העליונים. בשל ההתרבות המופרות של הנחותים והבלתי כשירים לכאורה, שלא היו שורדים בכוחות עצמם, היה צריך להוציא עליהם יותר ויותר משאבים. במקום לתמוך בבריאים ובמסוגלים לעבוד, הוחזקו בחיים נחותים שהיו לנטל הן על עצמם הן על הקהילה. הטבע, שלכאורה מקדם תמיד את החזקים והבריאים, היה משמיד אותם בלא רחם זה מכבר,⁶⁸ אך התערבות אנושית בכרה הטבעית היא שגרמה לביוזן זה.

על האתיקה והמתת החסד על בסיס גזע וביולוגיה נמתחה ביקורת עוד לפני עליית הנאצים לשלטון. הטיעון היה שהחלשים מכדי להגן על עצמם, או לטפל בעצמם, נזקקו לטיפול מיוחד, ויחסנו אליהם הוכיח את ערכם של עקרונות ההומניות. אמיל אבדרהלדן (Abderhalden), עורכו של כתב העת "אתיקה" (Ethik), ענה בשנת 1929 על השימוש בלשון הנקייה שהייתה מקובלת בתחום בריאות הציבור והצדיקה את הרג נחותי הגזע כאילו הוא לטובתם שלהם, מאחר שהוא מקל את כאבם וסבלם ומסיר עול מן החברה: באמצעות אתיקה ביולוגית טהורה אנו יכולים ליישב לחלוטין את השמדת החלשים. מנקודת ראות ביולוגית, הרעיון לסייע לחלשים ולהעניק להם טיפול מיוחד הוא חדש לגמרי. הטיפול בחולי נפש ובחולים כרוניים גדל באופן כה ניכר, והעלויות של שיכונם והדאגה להם הן כה גבוהות, עד שיש הסבורים שמעט מדי נותר למען הבריאים. מנקודת ראות ביולוגית טהורה, יש הצדקה אתית להרוג את החולים למען הבריאים, אבל כל ישותנו הפנימית מתקוממת כנגד אתיקה כזו.⁶⁹

במקום להציע התנצלויות וצידוקים אפשריים להרג של חיים שאינם ראויים לחיים, התעקש אבדרהלדן לחזק אתיקה ביולוגית באמצעות עקרון ההומניות בלא תנאי. האתיקה הנאצית הציבה את זכות הטבע כנגד חוק טבעי. הנאצים, מכוח הפטליזם הנטורליסטי שלהם, האמינו כי הטבע עצמו הסמיך אותם לקבל עליהם את השליטה בהשבת הגזע ואת המנהיגות הגזעית-החברתית. הם ראו בעצמם מי שפועלים לפי חוקי הטבע והחיים, ובייחוד לפי חוק הברה הטבעית⁷⁰ – חוק שהבטיח כי הכשירים לחיים יגברו על החלשים והתלותיים. מי שאינם מסוגלים לעמוד על שלהם במאבק הקיום, נידונים להשמדה, והשימוש בהמתת החסד הוצג כאמצעי לתקן שיטת טיפול בנזקקים, שיצאה לכאורה מכלל שליטה ולא הלמה עוד את התנאים הממשיים. דו-ערכיות בלתי

68 Gross, "Die ewige Stimme des Blutes", עמ' 259.

69 Emil Abderhalden, "Sind ethische Grundzüge wandelbar?" *Ethik* (May 1929), p. 413

70 Friedrich Wieneke, *Charaktererziehung im Nationalsozialismus*, Soldin: H. Madrasch (1936), p. 43

פתורה זו בין האיום להרוג חיים נחותים לבין ההבטחה לגאול אותם, היא שהציתה את הוויכוח הגרמני סביב המתת החסד לפני עליית הנאצים לשלטון.⁷¹ ההבטחה לשים קץ לחיים שאינם אלא כאב וסבל נצחיים, צידדה לכאורה בנקודת הראות המשתמעת של החולים חשוכי המרפא, באמצעות הטענה כי שימת קץ לסבלם דורשת את טובתם. התפיסה הייתה שמאחר שאינם כשירים לחיות בעצמם, הם אינם מסוגלים להרוג את עצמם.

מכיוון שחולים אלה חסרי אונים מכדי לבטא את צורכיהם, הם זקוקים למליצי יושר שיוכלו לחוש אמפתיה למצבם ולמצוא את הפתרון הטוב ביותר הן ל"נגועים" הן לחברה. ההנחה הייתה שלו היו היצורים האומללים הללו מסוגלים לתקשר ולפעול, סביר להניח שהיו בוחרים במוות שיגאל אותם מכאב וסבל בלתי נסבלים. גאולה באמצעות המתת חסד נחשבה לחובה מוסרית לא רק כלפי קהילת הבריאים, אלא גם כלפי מי שחיהם צומצמו עד כדי כך שלא היו ראויים לחיותם.

המין האנושי יובא לידי שלמות ביולוגית באמצעות בחירה בכני אנוש עליונים ובה בעת בחיסולם של בני אנוש נחותים וחסרי ערך. אף שלא היה נתיב ישיר שהוביל מהמתת חסד לאושוויץ, אפשר לראות את הרצפים וההקבלות ביניהם,⁷² למשל בטכנולוגיית רצח ההמונים, בסגל הרפואי שהיה מעורב במסעות ההשמדה ובהשמדה – גם אם מוגבלת – על בסיס צידוקים גזעיים-היגייניים, של חיים נחותים כביכול.⁷³

הגרמנים נחשבו לחברי גזע האדונים.⁷⁴ הם היו פטורים משיקולים אתיים, דתיים ואחרים, שהיו מונעים מהם לממש את עליונותם הגזעית, והיו אמורים לפעול על פי צווים של מוסריות חדשה שהביאה אל מרכז הבמה את "הזכויות הטבעיות של החזק יותר" – זכויות בלתי מוגבלות. המטרה הייתה להבטיח שההיסטוריה תוכפף גם היא לחוק הטבע של מלחמת הקיום על פי זכותו של החזק יותר בלבד, כשם שהיה בעבר. במקום לגונן על החלש והנחות מפני הסיכונים הטבועים במאבק הקיום שאפשרו לו לשרוד על אף הברכה הטבעית, האידאולוגיה הנאצית העלתה את האפשרות שראוי

Karl Binding and Alfred Hoche, *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens, Ihr* 71
Maß und ihre Form (1920), Berlin: Berliner Wissenschaftsverlag (2006
 Jochen-Christoph Kaiser, Kurt Nowak, and Michael Schwartz (eds.), *Eugenik, Sterilisation,*
"Euthanasie": Politische Biologie in Deutschland 1895-1945. Eine Dokumentation, Berlin:
 Hans-WalterSchmuhl, *Rassenhygiene, Nationalsozialismus,* Union (1992
Euthanasie: Vonder Verhütung zur Vernichtung lebensunwerten Lebens 1890-1945, Göttingen:
 (Vandenhoeck and Ruprecht (1992

Henry Friedlander, *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution,* 72
 Chapel Hill, London: University of North Carolina Press (1997), pp. 284-302

Robert N. Proctor, "Nazi Biomedical Policies", in: Arthur L. Caplan (ed.), *When Medicine Went* 73
Mad: Bioethics and the Holocaust, Totowa, New Jersey: Humana Press (1992), p. 37

Götz Aly and Susanne Heim, *Architects of Annihilation: Auschwitz and the Logic of Destruction,* 74
 Princeton: Princeton University Press (2003), pp. 115-130

לנהוג כאנשים אלה באופן הרבה יותר ברוטלי ולהשליכם בבת אחת אל המאבק לחיים. לכשיחשפו להשלכות נכותם, יהא משמעה של הבררה הטבעית מוות ודאי.

האיסור הכללי והמוחלט "לא תרצח", בן טיפוחיו של ההומניזם האוניברסלי, יוחלף בדיבר המצווה להרוג בני אדם וקבוצות שיזוהה כי הם בגדר סיכון חשוך מרפא לבריאות העם. הנכונות המותנית להרוג הוצבה לעומת העכבה נגד הרג – עכבה אינטואיטיבית בהשראה תרבותית, שחלה על כל בני האדם בלא יוצא מן הכלל. הרג של שרצים גזעיים ומי שנחשבו בלתי מסוגלים לחיות בקהילה (Gemeinschaftsunfähige) הוגדר כציווי מוסרי לקהילה, לעם הגרמני ולגזע הנורדי.⁷⁵ הריגתם של הנחותים מבחינה גזעית והחולים חשוכי המרפא כוננה כאמצעי גזע-היגייני לשיקום בריאות קהילת העם ולגאולתה של האנושות ממחלות ביולוגיות-תרבותיות וממחוללי המחלות האנושיים שגרמו להן: "הרוג תהרוג את הטפיל!"⁷⁶

פעולה בעת מבחן: התנייתו המוסרית של האדם החדש

אתיקת הגזע הצליחה כל כך בהחלפת מערכת הערכים הבורגנית-נוצרית האדישה לגזע, עד שתמיכה במדיניות הגזע הנאצית נראתה לא בעייתית מבחינה מוסרית. הצתת רכוש, ביזת בתים, הטלת אימה, השפלה, פגיעה במזיד ואפילו הרג הוצדקו, כל עוד כוונו מעשים אלה, שברגיל היו בלתי מוסריים, כלפי מחנה האויב של "גזעים נחותים". על פי האידיאולוגיה הרווחת, מעצם מהותם היו הגזעים הללו בלתי ראויים לחיים כהלכתם, ובסופו של דבר לא היו ראויים לחיות כלל.⁷⁷

פעילים נאצים הודו בפה מלא כי גרמנים רגילים רבים עדיין סבלו מן החולשה של מוסריות נוצרית מיושנת, ועם זאת עדיין רבת עוצמה.⁷⁸ הימלר, למשל, ראה באי-רצונם של גרמנים למלא הוראות להרוג, ראייה לעליונותם המוסרית של ארים לעומת גזעים נחותים. לשיטתו, מבני גזע האדונים אפשר לצפות להיסוס כזה, המבוסס על סיבות מוסריות, ואילו לא הייתה להם כל בעיה לבצע הרג המוני של חפים מפשע, לא היו יכולים להיחשב בני אדם נעלים מבחינה מוסרית. ברם, אם גרמנים ריחמו על יהודים נרדפים וחסו על חייהם של יוצאים מן הכלל, משום שהכירו אותם אישית בהיותם שכנים, ידידים או עמיתים טובים, או אם סטו מהכלל המקובל על הכול שהיהודים

Robert Gellately and Nathan Stoltzfus, "Social Outsiders and the Construction of the Community of the People", in: Robert Gellately and Nathan Stoltzfus (eds.), *Social Outsiders in Nazi Germany*, Princeton: Princeton University Press (2001), pp. 3-20 75

Kurt Eggers, *Vom mutigen Leben und tapferen Sterben*, Oldenburg: Stalling (1935), p. 71 76

James M. Glass, "Life Unworthy of Life": *Racial Phobia and Mass Murder in Hitler's Germany*, New York: Basis Books (1997) 77

Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, 3, New Haven and London: Yale University Press (2003), p. 1009 78

משתייכים לגזע נחות, אפשר היה לקבל זאת בתור רק שלב ביניים בדרך לבגרות גזעית. סובלנות זמנית זו חלה אף על גרמנים שניסו להימנע ממעורבות אישית במעשי ההרג. כל עוד לא היה בסירובם להשתתף במעשי ההרג משום פקפוק במדיניות ההשמדה של "הפתרון הסופי", נסלחה להם חולשתם הזמנית. הצפי היה שבמרוצת הזמן גם הם יאזרו את הכוח הדרוש, שיאפשר להם להסיק מסקנות אישיות מהעיקרון שכבר התקבל על דעתם.

ההשתייכות לקהילת העם הארית גרמנית, העליונה לכאורה מבחינת גזע, שדרגה את החברים בה, יהיו יכולותיהם האישיות אשר יהיו. ציפו מהם להוכיח שהם מסוגלים לעמוד בייעודם, ואם לא יהיו מוכנים, או מסוגלים, לפעול במודעות גזעית, נאמר להם במפורש שהם חוליה בשרשרת תורשתית ואל להם לנתק בהתנהגות גזעית לא ראויה. השתייכותם לגזע האדונים הנורדי נחשבה למבחן שיש לעמוד בו, אבל גם לדבר מה שאפשר להפסידו בהתנהגות גזעית לא ראויה. התנהגות לא נאותה, או חוסר התלהבות גלוי מן המטרה הנאצית, יכלו להפכם לאזרחים בלתי מהימנים וחשודים. ציפו מהם להפגין שהם ראויים להימנות עם העילית הגזעית באמצעות "מחויבות, מאבק ומסירות אישית"⁷⁹ למטרת הנאציון, ובאמצעות פיתוח של גישות והתנהגות ראויות, שכבר יוחסו להם מעצם חברותם בגזע.

כדי להתחרות בהצלחה במערכות הערכים של ההומניזם האוניברסלי והדת הנוצרית, נאלצה אתיקת הגזע לפתח אינטואיציות מוסריות בסיסיות דומות. הגרמנים התבקשו לבסס שיפוט מוסרי על אידאולוגיית גזע, ולפעול על פי אינסטינקט של גזע, שלכאורה היה צריך לגרום להם להתנהג ולהפעיל שיפוט מוסרי על בסיס מודעות לגזע, ובכך לקבל עליהם את האחריות הביולוגית לקהילת העם.⁸⁰ הם היו אמורים לציית אינטואיטיבית לדחפי הגזע שלהם, לדכא כל רגש אמביוולנטי הנוגד את אתיקת הגזע ולפעול כלוחמי גזע. כעת הם התבקשו להחליף את האתיקה ההומניסטית האדישה לגזע באתיקה של גזע. מה שהסמיכם להיות בני אדם חדשים היה נכונותם לבצע את הרג היהודים באופן ממושמע ושיטתי, בלי לפתח מעורבות רגשית. במקרה הצורך הם התבקשו להחניק את כל רגשותיהם האישיים ותחת זאת להמשיך במעשיהם בלא רחם, אבל בלי אכזריות שלא לצורך.⁸¹

מוסריות חדשה זאת הייתה אמורה להנחות את האדם החדש, החייל הפוליטי של מלחמת הגזע, שהפנים קשיחות מודעת בענייני גזע וחוסר רחמים כלפי אויבי הגזע

Kurt Leese, *Rasse — Religion — Ethos: Drei Kapitel zur religiösen Lage der Gegenwart*, 79
Gotha: L. Klotz (1934), p. 16. ראו גם: Hennemann, *Grundzüge einer deutschen Ethik*, עמ' 70.

Paul Bruchhagen, "Trieb und Rasse," *Zeitschrift für Rassenkunde* 5 (1937), pp. 132-167 80

Heinrich Himmler, "Rede vor SS-Gruppenführern der SS-Standarte Deutschland am 8.11.1938", 81
in: Bradley F. Smith and Agnes F. Peterson (eds.), *Heinrich Himmler: Geheimreden 1933-1945*,

Frankfurt am Main: Propyläen (1974), pp. 25-49.

וגזעים נחותים. ביטויה של מוסריות חדשה זו היה השתתפות אישית ברדיפת היהודים.⁸² יהודים, אף שהוכרוזו כמי שיהיו מיותרים בחברה עתידית המבוססת על גזע, היו נחוצים להתניה המוסרית של לוחם הגזע והחייל הביולוגי הנאצי. מן האדם החדש, המודע לאחריותו כלפי גזעו ועמו, ציפו לעמוד בפני "כל הפיתויים הזרים שאינם מתקיימים בהרמוניה עם מינו".⁸³ מאחר שבני אנוש אינם יכולים לדעת לבטח שהדחפים שלהם יאפשרו להם לנהוג כמנהג בעלי החיים ולפעול אינטואיטיבית באופן התואם את בני מינם, יש להכשירם לחשוב, להרגיש ולפעול באופן ביולוגי. גרמנים היו צריכים להוכיח שהם ראויים להשתייך לגזע הנורדי באמצעות הפגנת מודעות לגזע ונהיגה בבני גזעים נחותים כמו בתת-אדם. מבצעי פשעים רבים אף התגאו על שמילאו את המשימות שהוטלו עליהם כדי להשלים בהצלחה את "הפתרון לשאלת היהודים".

אידאולוגים נאצים אמנם לא היו הראשונים שהציגו את ההבחנה הטעונה מבחינה אתית בין "אנחנו" ל"הם", אבל בהחלט הוסיפו לה ממד חדש. הנאצים יכלו להסתמך על שיח גזעני אנטישמי מבוסס היטב, שכבר הפיץ סטריאוטיפים ודעות קדומות. כל שנותר להם לעשות היה להפוך שיח גזע זה למדיניות ממלכתית,⁸⁴ וזה בדיוק מה שעשה היטלר, שזכה לשבחים על שיצר "מדינה ביולוגית" ששאפה לגשר על הפער בין פוליטיקה לבין חוקי החיים הביולוגיים.⁸⁵ מבחינה היסטורית לא היה תקדים להפיכת השמדתו של עם שלם, בהתבסס על שיוכו המלאכותי לגזע שנועד להשמדה, למדיניות ממלכתית. כדי לממש משימה זו החיילים הביולוגים של מלחמת הגזע היו אמורים להחליף את האינטואיציות המוסריות האדישות לגזע, אינטואיציות של אמפתיה ורחמים לנזקקים באשר הם, בהתנהגות שהגזע בראש מעייניה ושמבחינתה רק בני הגזע הנורדי ראויים להתחשבות מוסרית. כדי להשיג מעבר רדיקלי זה מאתיקה אוניברסלית לאתיקה הממיינת על פי גזע, היו מבצעי הפשעים צריכים לייחס להשתייכותם לגזע ערך גדול בהרבה מערכם של רגשות אישיים המנוגדים לפוליטיקת הגזע.

התהליך השיטתי של דה-הומניזציה מצריך אישוש מודע... שכן אנוש ייחשב לפחות מכך, יהפוך לפחות מכך ובכל מקרה יתייחסו אליו כאל פחות מבן אנוש... נדרש שלב אחד של עיון כדי לזהות במונחים של מהות גנרית וקולקטיבית את מי שנראים כאינדיבידואלים – דהיינו לראות אינדיבידואלים לא כאינדיבידואלים, אלא כמי שמוגדרים אך ורק על פי חברותם בקבוצה. את השלב השני מניחים מראש בטענה שמהות גנרית זו מייצגת סכנה קרבה ובאה, וכי לא במקרה ניחנה באופי זה, אלא בשל

Heinrich Himmler, "Der politische Soldat und das tausendjährige Reich", Das Schwarze Korps (April 1935), p. 4 82

.ranz Schattenfroh, *Wille und Rasse*, Berlin: Verlag für Wirtschaft und Kultur (1939), p. 182 83

Michael Burleigh and Wolfgang Wippermann, *The Racial State: Germany 1933-1945*, Cambridge, New York: Cambridge University Press (1993), pp. 44-75 84

.G. Timmer, "Die Berufung des Arztes", *Ziel und Weg* 5, 6 (1935), p. 139 85

נחיצותו...⁸⁶

לגרמנים לא יהודים נאמר לא לבזבו על יהודים את הגישות המוסריות של אמפתיה ודאגה. יעצו להם גם לנהוג ביהודים כמו בתת-אדם; לא רק נחותים מבני הגזע הנורדי, אלא מין מסוכן שיחליש את העם הגרמני ויסכן את קיומו כאומה חזקה ורבת עוצמה בגלל זיהום הגזע.⁸⁷

האידאולוגיה הנאצית קבעה שלגרמנים אין כל מחויבות מוסרית במגעיהם עם יהודים, או עם קבוצות אחרות, שנחשבו בעיני הנאצים נחותות, או תת-אנושיות. אמירות מרובות של בכירים נאצים ושל גרמנים שעברו אינדוקטרינציה אידאולוגית מוכיחות טיעון זה, ומקבוצות ומפרטים מסוימים נשללה הזכות שינהגו בהם כפי שנוהגים בבני אדם. כך, למשל, על פי הקוד האתי של רופאים נאצים, לא כל מי שנראה כבן אנוש היה ראוי שינהגו בו כמו בבן אנוש מוסרי.⁸⁸ כל בני האדם שווים אולי בפני האל, אבל לא בפני רופא גרמני, הנדרש לדאוג אך ורק לגרמנים בריאים מבחינה גזעית הזקוקים לעזרה או הפצים בטיפול.⁸⁹ הרופא הגרמני החדש נחשב "חייל ביולוגי הָרואי".⁹⁰ הוא התבקש לפתח "מצפון גזעני", שאמור לכוון אותו בגישתו למי שאינם כשירים מבחינה גזעית בלא להניח לרגשות תרעומת מיושנים, דתיים או אתיים, להפריע למעשיו. הביולוגיה תוכיח בבירור כי אין לבלבל בין שוויון לבין ערך שווה: "צדק המבוסס על חוקי החיים אינו מעניק יחס שווה לכול, אלא דוגל בעיקרון שכל אחד זכאי למגיע לוי".⁹¹

חשיבה על בסיס גזע הוציאה את הרחמים אל מחוץ לחוק ואסרה אמפתיה. במקום לתמוך באתיקה אוניברסלית, שהעניקה לכל בני האדם שוויון בפני האל וזכאות לאמפתיה, דאגה ורחמים, ייחדה חשיבה זו את העם הגרמני. לגרמנים לא יהודים נאמר שכבני הגזע הנורדי, עליהם להתגאות בהיותם שייכים ל"קהילת נבחרים" על בסיס אתני. במובן זה ראו הנאציזם-סוציאליסטים בעצמם את יורשי המסורת הנוצרית ולא

86 .Berel Lang, *Act and Idea in the Nazi Genocide*, Chicago: University of Chicago Press (1991), p. 22

87 Christopher M. Hutton, *Race and the Third Reich: Linguistics, Racial Anthropology and Genetics in the Dialectic of Volk*, Cambridge: Polity Press (2005), pp. 101-112

88 על רופאים נאצים ראו: Robert Jay Lifton, *The Nazi Doctors: Medical Killing and the Psychology of Genocide*, New York: Basic Books (2000); Ulf Schmidt and Karl Brandt, *The Nazi Doctor: Medicine and Power in the Third Reich*, London: Hambledon Continuum (2008); Michael H. Kater, *Doctors Under Hitler*, Chapel Hill, London: University of North Carolina Press (2000); Alexander Mitscherlich and Fred Mielke (eds.), *Doctors of Infamy: The Story of The (Nazi Medical Crimes*, New York: Schuman (1949

89 "עמ' 524." (Weidner, "Das neue ärztliche Denken (2

90 "עמ' 490." (Weidner, "Das neue ärztliche Denken (1

91 Ferdinand Roßner, "Die Biologie im Kampf mit lebensfeindlichen Mächten", *Der Weltkampf* 91 (January 1937), p. 5

את מתנגדיה. כיומרתם להיות העם הנבחר, או מי שפועלים לפי רצונו הנצחי של האל, ביקשו הנאצים לתת צידוק דתי לפוליטיקת הגזע שלהם.

אתיקת הגזע יצרה הבחנה ברורה בין מי שלא השתייכו לבין מי שיכלו לצפות לקבל יחס מוסרי, טיפול בעת הצורך ואמפתיה בשל היותם חברי קהילת העם הגרמנית. מי שנחשבו ללא רצויים מבחינה גזעית לא היו זכאים לתשומת לב ולסימפתיה. ילדים גרמנים היו צריכים ללמוד מגיל צעיר כי צדקה מוגבלת לבני גזעם שלהם.⁹² לכשיפנימו אמת בסיסית זו של אידאולוגיית הגזע, לא יהיה צריך להחליט עוד בעניין זה, משום שמסגרת הגזע לשיפוט מוסריים, שהבטיחה כי רק גרמנים ישתייכו לקהילת הצודקים מוסרית, תיראה מובנת מאליה לכל אחד מחברי קהילת העם.

אתיקת הגזע הכפישה את חבריהן של קבוצות מנוונות מבחינה גזעית בנחיתות גזעית ותת-אנושיות ויצרה הייררכייה של בני אנוש מוסריים ומי שתויגו כתת-אנושיים ובלתי מוסריים מטבעם. על פי האידאולוגיה הנאצית היה מן ההכרח שהעם הגרמני יפתח אופי גזעי ו"מצפון אתני", שיהיו מבוססים על עמדות ורגשות ביולוגיים.⁹³ מצפון גזעי הדגיש את האחריות האישית להבטיח שתחיל מחויבויות מוסריות רק על חברי גזעך שלך, ורק אם אינם סובלים ממחלה תורשתית כלשהי.⁹⁴ תת-אנשים (Untermenschen) הנחותים מבחינה גזעית ובני גזעים נוכריים (Artfremde) הודרו. הגרמנים היו אמורים לבטוח באידאולוגיה הנאצית ובשיפוט אתיים המבוססים על שיקולי גזע יותר מאשר בשיפוט המוסרי העצמאי שלהם עצמם, ותביעת הזכות והיכולת לשיפוט באופן עצמאי את אופיים המוסרי של אחרים, שלא השתייכו לקהילה העממית של גרמנים ארים בריאים, נחשבה למעשה לבגידה בגזע (Rassenverrat).

גישה זו הפכה למציאות ב-16 בדצמבר 1941, כשהנס פרנק (Frank), המושל הכללי של פולין הכבושה, ביקש מקהל שומעיו להסכים לתכנית שלהלן: "בראש ובראשונה נרחם על העם הגרמני בלבד, ולא על אף אחד אחר בעולם כולו". נראה שחלופות להשמדה עדיין עמדו על הפרק, מפני שפרנק המשיך ושאל:

מה יש לעשות ביהודים? אתם חושבים שהם יתיישבו בשטחי המזרח? בכפרים? לשם מה לטרוח? איננו צריכים אותם, בשום מקום... ולכן, חסלו אותם בעצמכם. רבותי, עליי לבקש מכם להיפטר מכל רגשי הרחמים. עלינו להשמיד את היהודים בכל מקום

Walter Gross, "Unsere Arbeit gilt der deutschen Familie", *Nationalsozialistische Monatshefte* 92
Gregory Wegner, *Anti-Semitism and Schooling Under the Third* 107 (1939), p. 105
.Reich, New York: Routledge (2002), pp. 67-116

17-4, Koonz, *Nazi Conscience* 93

Martin Staemmler, "Aufgaben und Ziele der Rassenpflege", *Ziel und Weg* 3, 14 (1933), pp. 94
415-422

שבו אנו מוצאים אותם ובכל מקום שהדבר אפשרי, כדי לשמר את מבנה הרייך כולו.⁹⁵

אתיקה אנטישמית: ההתמקדות ביהודים כמטרה

הנאצים שתלו בהצלחה במוחם של גרמנים רבים את הרעיון שלהשתייכות לגזע הארי ערך רב יותר מאשר להשתייכות למין האנושי, ולפיכך חדלו רבים לראות ביהודים בני אדם. היו גם שלא התעניינו כלל באידאולוגיה, בפוליטיקה או במטרות נעלות יותר, אלא פשוט השתמשו בקביעות אלה להצדקת מעשיהם והאינטרסים האנוכיים שלהם. האדישות לגורלם של היהודים לא השתנתה לנוכח קריאת התיגר שהתגלמה בהשפלתם וברדיפתם של היהודים, ואף שנמנעה מלהביע זעזוע מוסרי מצד אחד, או הסכמה ליחס כלפי היהודים מצד אחר, הייתה אדישות זו גישה מוסרית בזכות עצמה.

אדישות מוסרית שכשלה מלקבל עליה אחריות לסבלם של בני אנוש, הצביעה על עמדה מוסרית מדולדלת. לנוכח הנסיבות היוצאות מגדר הרגיל של התקופה, לא מפתיע שרבים ממי שהחליטו בסופו של דבר שלא לעזור ליהודים נרדפים נתקפו שיתוק. במקום להסתירם, או להציע להם תמיכה כלשהי, מצאו הללו נימוקים וצידוקים מה אפשר היה לעשות לו רק היו הנסיבות מעודדות יותר והפעולה הפוטנציאלית מסוכנת פחות.

גרמנים טענו שהם עצמם היו מטרות לאיום יהודי בהשמדה גזעית, ואם ברצונם לנצח במאבק הגזע לחיים ולמוות שנכפה עליהם, יצטרכו להכות את היהודים מכת מנע כהגנה עצמית לגיטימית. יהודים זוהו כרוע שאין שני לו, ובהקשר הגרמני של אותה עת משמעו היה שהיהודים נחשבו לסכנה קטלנית לזהות ולתרבות הגרמנית. שוב ושוב הודגש שהיהודים הם "היריבים והאויבים המרים של העמים האירופיים"⁹⁶ ותרבותם, שלטבעם הנוכרי לא היה דבר עם דתם, מוסריותם או השכלתם, ומשום כך אי-אפשר "לשנותם באמצעות המרת דת, אמנציפציה או התבוללות".⁹⁷

אידאולוגיית הגזע האנטישמית לא הסתפקה באפיון שלילי של המוסריות היהודית, אלא התעקשה לתת פנים לאי-מוסריות יהודית על ידי פירוט המעשים והעמדות המגונים מוסרית של פושעים וסוטים יהודים ספציפיים. השבועון "דֶר שטירמֶר" (Der Stürmer) השתמש בעקיבות ברטוריקה סטריאוטיפית מלחמתית כדי לצייר את "הגולגולת היהודית המבועיטה", שמאחורי "מסכת התמימות" שלה ארבו מיני סטיות והפקרות, ותיאר יהודים שהואשמו בזיהום הגזע ושמפניהם ניתזו זוועה ורשע.⁹⁸

95 יומנו של הנס פרנק: *Nazi Conspiracy and Aggression*, Avalon Project 4, Document 2233-P.S.

<http://avalon.law.yale.edu/imt/2233-ps.asp>

96 Walter Gross, "Zur Lösung der Judenfrage", *Neues Volk* 5 (1941), p. 5

97 שם.

98 והשוו: *Der Stürmer*, מהדורה מיוחדת, ינואר 1938.

לגרמנים שהיו אדישים לפוליטיקה ספקו במסע התעמולה נגד הסכנה היהודית דימויים מלאי הבעה, נתונים סטטיסטיים משכנעים ושכנוע מדעי שהוצג במומחיות שאין לערער עליה. ומאחר שדובר בבעיה נצחית ובאיום שריחף מעל האנושות כל משך ההיסטוריה, היה צריך להיפטר מסכנה זו אחת ולתמיד באמצעות השמדתו של הגזע היהודי.

האידיאולוגיה האנטישמית הנאצית נחלה הצלחה משום שחזרה על עצמה. אותם טיעונים, סטריאוטיפים ודעות קדומות נגד היהודים הושמעו שוב ושוב. החזרה על מושגים, היגדים ומסקנות וצעדים הגיוניים לכאורה לקראת פתרון "השאלה היהודית", יצרו את הרושם שמשוה חשוב מוטל על כף המאזניים, משוה שיש לטפל בו מיד, ביעילות ובלא פשרות.

הבדותה של קבוצה עולמית יהודית הומצאה כדי לשרטט את דיוקנו של היהודי המשנה צורה ומי שממוקד ומקובע במימוש מטרתם הסופית של היהודים: כיבוש העולם בספקולציה פיננסית ובקבוצות פוליטיות באמצעות קפיטליזם, קומוניזם וזיהום גזעם של העמים הפונדקאים שלהם. מכאן אפשר להסיק רק מסקנה (אידיאולוגית אחת): יש להשמיד את הגזע היהודי בלא רחמים, למען ההיגיינה החברתית, הבריאות הלאומית, השימור העצמי ועצם הישרדותו של העם הגרמני.

מעתה ואילך לא הוענקו ליהודים כבוד אדם, כבוד או אף המעמד של סובייקט מוסרי. תחת זאת הם צומצמו לכדי מי ששייכים לגזע נחות מבחינה מוסרית. גישת ההתייחסות של מחויבויות מוסריות הדדיות כבר לא חלה עליהם. לפיכך היו חשופים למעשי ביוזי ודה-הומניזציה שנועדו לגרום להם להידמות לקריקטורה האידיאולוגית של יצורים תת-אנושיים ונחותים מבחינה גזעית. מאחר שהיהודים הוגדרו על פי השתייכותם הגזעית, לא הייתה להם כל דרך להימלט מהתווית שהוצמדה להם, שכן הנאצים פסלו את התנצרותם, היטמעותם התרבותית ומפגני הפטריוטיות שלהם. "רק שיקולי גזע היו חשובים, ולא שאלות של השתייכות לדת או התבססות רבת שנים במקום כלשהו או נתינות כלשהי וכיוצא באלה".⁹⁹

אידיאולוגיית הגזע הנאצית הבהירה במפורש שהיהודים אינם שייכים ל"קהילת העם" של הגרמנים, ולפיכך לא יכלו לצפות ליחס הומני. על פי אידיאולוגיית הגזע הם היו סוטים מוסריים המוכנים לקעקע את חוסנם המוסרי של מי שלא השתייכו לגזע היהודי. לפיכך נשללה מהם ההכרה שהם סובייקטים מוסריים, ומחויבויות מוסריות לא חלו עליהם. אפלייתם ורדיפתם בתור "יצורים תת-אנושיים נחותים", או "טפילים הניזונים מן העם" (Volksschädlinge), הוצדקו במפורש כמדיניות העולה בקנה אחד עם החוק למען טובת העם הגרמני – מדיניות שהוכרו כי היא נחוצה מוסרית למען בריאותו של

99 Werner Dittrich, Erziehung zum Judengegner: Hinweise zur Behandlung der Judenfrage im rassenpolitischen Unterricht, München: Deutscher Volksverlag (1937), pp. 6-23

העם.¹⁰⁰

חוקרים מטווח רחב של דיסציפלינות, ובייחוד ממדעי החיים ומדעי הרוח, כגון ביולוגים ואנשי מקצוע מתחום הרפואה, השתתפו בביסוסו ובשימורו של שיח מדעי במדעי הגזע האנטישמיים. עיתונים יומיים, שבועונים וכתבי־עת שייצגו מוסדות של התנועה הנאצית דנו בלא הרף בפוליטיקת הגזע.¹⁰¹ היה גם מרחב לחילוקי דעות מושגיים ולוויכוחים קונטרברסליים מלומדים, שבהם נדונו אמיתות מבוססות ומוכחות מדעית, שאלות פתוחות ואתגרים מתמשכים, שאנשי מקצוע התמודדו אתם.¹⁰²

אחת הסיבות להצלחה בהפיכתן של אובססיות אנטישמיות לפוליטיקה מותרת, הייתה יכולתם של הנאצים לספק דימויים רבי עוצמה וסטריאוטיפים מציאותיים, ששימשו חומר גלם לדמיון. דימויים אלה הפכו בהצלחה דעות קדומות וסטריאוטיפים אנטישמיים לדימויים חזותיים, והעניקו לדוקטרינות שלהם את הכוח הדרוש להשפיע על בני אדם רגילים, שבאופן נורמלי לא התעניינו בפוליטיקה ובאידאולוגיות. ספרים רבים נכתבו על נושא "האופי היהודי", "היהודי הערמומי" ו"היהודי המתבלט וזומם המזימות", במטרה להעלות באוב קנוניה יהודית עולמית נגד האנושות, ובמיוחד נגד הגזע הנורדי. בעקבות זאת סברו גרמנים רבים כי היהודים נחותים מבחינה גזעית ותת-אנושיים וכבר אינם ראויים ליהס הנתון לבני אנוש מוסריים. האבחנה שיש פער בין פני הדברים המתעצעים לבין מהותם הממשית הצדיקה את הדימויים האנטישמיים רבי העוצמה. חנה ארנדט היטיבה לנסח בתמציתיות מאפיין זה של האידאולוגיה הטוטליטרית: "חשיבה אידאולוגית נעשית משוחררת מן המציאות שאנו תופסים בחמשת חושינו ומתעקשת על מציאות אמיתית יותר, המסתתרת מאחורי כל הדברים המוחשיים, חולשת עליהם ממקום מחבוא זה ומצריכה חוש שישי המאפשר לנו להיעשות מודעים לה. האידאולוגיה היא אשר מעניקה חוש שישי זה...".¹⁰³

ההתניה האידאולוגית של חמשת החושים באמצעות החוש השישי, האידאולוגיה, שואפת להפוך אמתות גזעיות-ביולוגיות לנראות לעין. כך, למשל, ביקשה ההארה האידאולוגית להפוך יהודים מתבוללים, שכיסו את יהדותם לבלי הכר, למי שניתן לזהותם כיהודים.

האידאולוגיה הנאצית טענה שמושג המוסריות היהודי נבדל ממושג המוסריות של

100 על זיהום הגזע ראו: Alexandra Przyrembel, "Rassenschande": Reinheitsmythos und Vernichtungslegitimation im Nationalsozialismus, Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht (2003).

101 נוסף על "שטיירמר", גם הירחון Der Weltkampf, בעריכת אלפרד רוונברג, היה מסור במיוחד לתכלית האנטישמית.

102 Alan E. Steinweis, *Studying the Jew: Scholarly Antisemitism in Nazi Germany*, Cambridge, MA: Harvard University Press (2006), pp. 92-123.

103 Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York: Harcourt Brace & Company (1976), pp. 470- 471.

לא-יהודים ולפיכך הם אינם יכולים לצפות שניהגו בהם על פי אמות המידה המוסריות של העם הגרמני. האתיקה האוניברסלית היהודית¹⁰⁴ של אהבה ואמפתיה הדדיות נתפסה כמכשול בפני פיתוחה של מוסריות אדונים. התיאורטיקנים הנאצים לא האשימו את היהודים רק בזיהום גזעי של הגרמנים, אלא גם בכך שהחזירו אתיקה להיסטוריה, ובמיוחד החזירו לשיח האתי המערבי את המוסד המוסרי של המצפון.¹⁰⁵ עקב כך החליש רקב מוסרי זה את רוחם של החזקים, והם לא יכלו עוד למשול בחלשים במצפון נקי. האיסור היהודי המוחלט והמובחן להרוג, והאמפתיה לכל בן אנוש, היא גזעו אשר היא, אשר "מומחים נאצים לעניינים יהודיים" זיהו שהם ליבת הדת היהודית, נחשבו מסוכנים במיוחד לאתיקה בעלת תודעת הגזע שהנאצים שאפו לפתח.

מסקנות

השאלה אם אמות המידה הנאציות לשיפוט נבדלו מהותית מאלה שלנו, או שאתיקת הגזע הסלקטיבית של הנאצים השתמשה באמות מידה מוסריות דומות לשלנו, נשארת שנויה במחלוקת בשיח המחקרי על מבצעי הפשעים הנאציים. "הרעיון שהשואה לא הייתה סטייה בטופוגרפיה המוסרית של המערב, אלא תוצאה של שילוב מסוים של רכיבים מהותיים לתרבות החברתית-אתית-פוליטית של אירופה, מאתגר במיוחד".¹⁰⁶ אשר למבצעי הפשעים, רבים מהם ניצלו את ההזדמנות להסתיר מניעים נדושים יותר למעשיהם, כמו "הליכה עם העדר", עשיית מה שכולם עשו, או ניצול הזדמנויות שנקרו בדרכם. אפשר לשער שרוב מבצעי הפשעים ידעו בבירור שהם עושים מעשה רע, בלתי מוסרי ובלתי ניתן להצדקה. רדיפה, ולבסוף מעשי רצח שיטתיים וחסרי רחמים, של גברים, נשים וילדים, בלי שום סיבה מלבד השתייכותם לגזע היהודי, עדיין נראים בלתי נתפסים לחלוטין.¹⁰⁷ אף שהאידיאולוגיה הנאצית הכריזה שהיהודים ו"תת-אנשים" אחרים אינם ראויים לחיים, עדיין בלתי נתפס שמרבית ממי שהיו מעורבים בגור דין

104 על אתיקה יהודית, ראו: Louis E. Newman, *An Introduction to Jewish Ethics*, Englewood Cliffs, (NJ: Prentice Hall (2004) וכן ראו: Leo Baeck, *Essence of Judaism*, New York: Schocken Books (1987).

105 Gunnar Heinsohn, *Warum Auschwitz? Hitlers Plan und die Ratlosigkeit der Nachwelt*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt (1995). ראו גם: Gunnar Heinsohn, "What makes the Holocaust a uniquely unique genocide?" *Journal of Genocide Research* 2, 3 (2000), pp. 411-430.

106 David B. Dennis, *Inhumanities: על מודרניות והשואה ראו גם:* Fellman, *Moral Complexity Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge: Cambridge University Press (2012); Zygmunt Bauman, *Modernity and the Holocaust*, Ithaca, New York: Cornell University Press (2001).

107 Timothy E. Pytell, "Redeeming the Unredeemable: Auschwitz and Man's Search for Meaning, Holocaust", *Genocide Studies* 17 (2003), pp. 89-113; Peter Hayes (ed.), *Lessons and Legacies: The Meaning of the Holocaust in a Changing World*, Evanston, IL: Northwestern (University Press (1991).

מוות קולקטיבי זה אכן הוציאוהו לפועל, אם לא בהתלהבות הרי לפחות ביעילות, בלא רחמים ובלי לחשוב פעמיים.

שאלות רבות נותרות בלי תשובה: איך אפשר ליטול רגשות גאווה וכבוד, או רחמים ואמפתיה לזולת, ולהפכם על ראשם? מה עלול להפוך בני אדם רגילים, שאינם פושעים פליליים או פסיכופטים מעוותים, למי שמבצעים מרצונם מעשים בלתי מוסריים? מה אנו יכולים ללמוד מהשואה במובן זה? ואף ששאלות אלה נידונו שוב ושוב, ושגישות מחקר רבות ומתוחכמות בחנו אותן, לא יכולות להיות להן תשובות משכנעות לחלוטין. במקום זאת על כל דור להגיע מחדש למסקנה, שבהתמודדות עם הבעיות האלה, הרגישות כל כך, מסקנות סטריאוטיפיות גרידא אינן מסלקות את האתגרים הגלומים בהן.

מאז השואה ברור שיש להגן על רשת המחויבויות המוסריות ההדדיות, מהיותה ההישג היקר ביותר של האנושות, נכס שבשל שבירותו יהיה נתון תמיד לסכנה, שמא יזנח או יינזק נזק חמור. חינוך מוסרי ושיח מדעי מתוחכם על אתיקה, נחוצים בלא ספק כדי לבסס ולקיים מסגרת מוסרית כגון זו. על החינוך המוסרי והדיון האקדמי האתי להביא בחשבון ניסיונות בהיסטוריה ליישם ערכי מוסר אוניברסליים או להמירם בתחליפים אידאולוגיים של אתיקה סלקטיבית, כדי לייסד ולבסס רשת מוסרית כאמור. אבל בסופו של דבר יש לתרגל וליישם ערכי מוסר אוניברסליים, ובייחוד כאשר מופעל לחץ להחליפם באתיקות הסוגדות להשתייכות אתנית, אמונה דתית, שיוך פוליטי, ייחוד תרבותי, או מערכת ערכים אחרת העלולה לבדל אותנו מן ההומניות המשותפת לחברות במין האנושי.¹⁰⁸

על המחבר:

ד"ר וולפגנג ביאלס (Wolfgang Bialas) עובד במיזם מחקר על אידאולוגיה ואתיקה נאציות במכון חנה ארנדט בדרזדן. תחומי התמחותו הם נאציזם והשואה, פילוסופיה פוליטית והיסטוריה אינטלקטואלית של אירופה במאה התשע עשרה והעשרים. עם פרסומו האחרונים נמנים "אומה מאוחרת, הניתוח הביקורתי של הלמות פלסנר את גרמניה והנאציזם" (בשפה הגרמנית, 2012) ו-"Nazi Germany and the Humanities"

108 על אתיקה אחרי השואה, ראו: Zygmunt Bauman, *Postmodern Ethics*, Oxford: Blackwell Publishing (1993); Richard L. Rubenstein and John K. Roth, *Approaches to Auschwitz: The Holocaust and Its Legacy*, Louisville, KY: Westminster John Knox Press (2003), pp. 355–379; John K. Roth, *Ethics During and After the Holocaust: The Shadow of Birkenau*, New York: Palgrave Macmillan (2006), pp. 75–98.